

**SLACHTOFFERSCHAP VAN FRAUDE:
EEN EXPLOREREND ONDERZOEK NAAR DE IMPACT VAN DIVERSE VORMEN
VAN FINANCIËEL-ECONOMISCHE CRIMINALITEIT**

mr. drs. M.J.J. Kunst en prof. dr. J.J.M. van Dijk

Uitgevers: International Victimology Institute Tilburg (INTERVICT)/Prisma Print
ISBN 978-90-78886-35-8

INTERVICT
Postbus 90153
5000 LE Tilburg
Telefoonnummer: 013-4663526
Fax: 013-4663546

INTERVICT is gelieerd aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Tilburg.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Raad van Hoofdcommissarissen van de politie. Het project werd begeleid door:

Drs. F. E. Jansen EMPM
J.W. van Steenpaal
A. van de Pol
Dr. P. Klerks
Prof. dr. H. van de Bunt

Raad van Hoofdcommissarissen
Raad van Hoofdcommissarissen
Raad van Hoofdcommissarissen
Politieacademie
Erasmus Universiteit Rotterdam

© 2009 INTERVICT

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of worden openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van INTERVICT. Het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning bij artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld en geschiedt in overeenstemming met de inhoud van dit rapport.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
1.1. Achtergrond en onderzoeksdoelstelling	5
1.1.1 Wat is fraude?	5
1.1.2 Onderzoek naar fraude: een kort overzicht	5
1.1.3 Het onderhavige onderzoek	7
1.2. Leeswijzer	7
2. Methoden van onderzoek	9
2.1. Achtergrondinformatie over de focusgroepmethode	9
2.1.1 De focusgroep als methode van onderzoek	9
2.1.2 De voorbereiding van een focusgroep	9
2.1.3 De uitvoering van een focusgroep	10
2.1.4 Data-analyse	11
2.2 De focusgroepmethode in het onderhavige onderzoek	11
2.2.1 Benadering potentiële deelnemers	11
2.2.2 Slachtoffers van relatiefraude	12
2.2.3 Slachtoffers van beleggingsfraude	13
2.2.4 Slachtoffers van identiteitsfraude	13
2.2.5 Slachtoffers van acquisitiefraude	13
2.2.6 Slachtoffers van Nigeriaanse/artikel 419-fraude	13
2.2.7 Planning	13
2.2.8 Uitvoering	14
2.2.9 Verwerking resultaten	15
3. Resultaten	17
3.1 Focusgroep I: relatiefraude (1)	17
3.1.1 Achtergrondinformatie	17
3.1.2 Feitenrelaas per deelnemer	17
3.1.3 Gespreksverloop	19
3.1.4 Thematiek	20
3.2 Focusgroep II: relatiefraude (2)	22
3.2.1 Achtergrondinformatie	22
3.2.2 Feitenrelaas per deelnemer	22
3.2.3 Gespreksverloop	26
3.2.4 Thematiek	26
3.3 Focusgroep III: beleggingsfraude	28
3.3.1 Achtergrondinformatie	28
3.3.2 Feitenrelaas per deelnemer	29
3.3.3 Gespreksverloop	31
3.3.4 Thematiek	31
3.4 Focusgroep 4: identiteitsfraude	33
3.4.1 Achtergrondinformatie	33
3.4.2 Feitenrelaas per deelnemer	34
3.4.3 Gespreksverloop	35
3.4.4 Thematiek	35
3.5 Focusgroep 5: acquisitiefraude	36
3.5.1 Achtergrondinformatie	36
3.5.2 Feitenrelaas per deelnemer	36
3.5.3 Gespreksverloop	38
3.5.4 Thematiek	39
3.6 Focusgroep 6: Nigeriaanse/artikel 419-fraude	40
3.6.1 Achtergrondinformatie	40
3.6.2 Feitenrelaas per deelnemer	40
3.6.3 Gespreksverloop	44
3.6.4 Thematiek	44
4. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	47
4.1 Samenvatting	47

4.2 Conclusies en aanbevelingen	51
4.2.1 Aandachtspunten op basis van het onderzoek en suggesties voor beleid	51
4.2.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	53
Literatuur	57

1. Inleiding

1.1. Achtergrond en onderzoeksdoelstelling

De Raad van Hoofdcommissarissen heeft het International Victimology Institute Tilburg (INTERVICT) in het kader van het programma Financieel Economische Criminaliteit (FinEC) verzocht onderzoek uit te voeren naar de ervaringen en behoeften van slachtoffers van financieel-economische criminaliteit die zich kenbaar hebben gemaakt bij de bevoegde autoriteiten, meld- of steunpunten voor fraude, consumentenorganisaties, de media of andere instellingen. De belangrijkste doelstelling van het onderzoek is slachtoffers van fraude “een gezicht te geven” (Raad van Hoofdcommissarissen, 2009, p. 2) opdat dit de beleidsagendering van de aanpak van financieel-economische criminaliteit als urgent probleem bij de politie en haar ketenpartners rechtvaardigt.

1.1.1 Wat is fraude?

Fraude wordt in de victimologische literatuur gedefinieerd als het bewust misleiden van een slachtoffer door hem of haar goederen, diensten of andere voordelen te beloven, die niet bestaan of waarvan voor de dader duidelijk is dat die niet (in de beloofde vorm) zullen worden geleverd, met als doel financieel gewin te behalen (Johnson, 2004; Manson, 1986; Titus, 2001). Kenmerkend is voorts dat de dader voor zijn misleidende handelingen misbruik maakt van het vertrouwen dat het slachtoffer in hem stelt of in de autoriteiten waarvoor hij zich uitgeeft (Bequai, 1978; Office of Fair Trading, 2009; Titus & Gover, 2001), vaak gebruik maakt van leemten in bestaande systemen (Levi, Burrows, Fleming, & Hopkins, 2007) en inspeelt op basale menselijke verlangens en behoeften, zoals hebzucht (Office of Fair Trading, 2009) en eenzaamheid.

De gedragingen die onder fraude vallen zijn zeer uiteenlopend van aard en worden in de literatuur vaak niet eenduidig omschreven. Bovendien is niet altijd duidelijk of zij vallen binnen de strafrechtelijke sfeer; dit laatste geldt vooral voor nieuwere (sub)typen van fraude die konden ontstaan tengevolge van de voortschrijdende ontwikkeling van de techniek, zoals identiteitsfraude, acquisitiefraude en zogenaamde Nigeriaanse of artikel 419-fraude. De precieze feitelijke gedragingen vallen bij deze vormen van fraude veelal niet binnen de delictsomschrijvingen van de nationale strafwetgever (e.g. De Vries, Tigchelaar, Van der Linden, & Hol, 2007; Koops & Leenes, 2006; Luijff, 2004) en leiden, onder meer vanwege hun complexiteit en soms grensoverschrijdende karakter, tot problemen in de opsporing en handhaving (e.g. Klerks, 2007; Schoenmakers, De Vries Robbé, & Van Wijk, 2009; Van der Meulen, 2006; Van der Meulen & Koops, 2008).

1.1.2 Onderzoek naar fraude: een kort overzicht

Zeker wanneer men hen vergelijkt met slachtoffers van geweldsmisdrijven, vormen slachtoffers van fraude op zijn zachtst gesteld een ondergeschoven kindje binnen de victimologie, terwijl dit niet lijkt te worden gerechtvaardigd door het aantal mensen dat jaarlijks slachtoffer wordt van financiële malversaties, de schade die zij hierdoor kunnen leiden en het gegeven dat veel mensen dit type delict als behoorlijk ernstig beschouwen (Schoepfer & Piquero, 2009). Met enig gevoel voor verontwaardiging heeft Shichor de onderbelichte positie van slachtoffers van fraude zelfs gekwalificeerd als “een bedreiging voor de ontwikkeling van de victimologie als een bonafide wetenschap” (2002, p. 192).

Ondanks het ontbreken van een onderzoekstraditie op het gebied van slachtofferschap van fraude, lijkt de belangstelling voor slachtoffers van fraude de laatste twee decennia aan terrein te hebben gewonnen, vooral in de Verenigde Staten, Canada en Groot-Brittannië.

Het leeuwendeel van de bestaande kennis op het gebied van fraude betreft onderzoek naar de omvang van fraude en de financiële schade die slachtoffers daarbij lijden en is vanwege verschillen in gehanteerde definities weinig eenduidig. Amerikaans onderzoek liet bijvoorbeeld zien dat ongeveer 58% van alle Amerikanen in zijn of haar leven te maken krijgt met (een poging tot) fraude, terwijl ongeveer 15% daadwerkelijk slachtoffer is geworden in het afgelopen jaar (Titus, Heinzelman, & Boyle, 1995). Recent onderzoek uit Canada suggereert dat jaarlijks 4% van de Canadese bevolking slachtoffer wordt van *Mass Marketing Fraud* (Competition Bureau Canada, 2008) en daarbij gemiddeld CAD 557 verliest. In Groot-Brittannië wordt het percentage burgers dat per jaar slachtoffer wordt van een *scam* geschat op 6,5% en de gemiddelde schade per incident op £850 (Office of Fair Trading, 2006). Van Dijk, Van Kesteren en Smit (2007) vonden een slachtofferpercentage van 11% in een studie naar *consumer fraud* in 29 landen in het afgelopen jaar. Onderzoek dat zich specifiek toespitste op de Nederlandse situatie liet zien dat ongeveer 11% van de Nederlandse bevolking het slachtoffer was geworden van "(poging tot) oplichting" tussen januari 2006 en medio juni 2008 (Oudejans & Vis, 2008). Een iets hoger percentage werd gevonden in een onderzoek naar "oneerlijke handelpraktijken" in opdracht van de Nederlandse Consumentenautoriteit (Intomart GfK, 2008); hieruit werd geconcludeerd dat ongeveer 16% van de Nederlanders ouder dan 18 jaar in het voorbije jaar minimaal eenmaal het slachtoffer is geworden van enige vorm van misleiding.

Naast prevalentieonderzoek, zijn ook de socio-demografische kenmerken van slachtoffers diverse keren voorwerp van onderzoek geweest. Bestaand onderzoek lijkt te suggereren dat vooral jongeren (Anderson, 2004; Schoepfer & Piquero, 2009; Titus, Heinzelman & Boyle, 1995; Van Wyk & Benson, 1997; Van Wyk & Mason, 2001) en mensen met een gemiddeld opleidingsniveau (Titus, Heinzelman & Boyle, 1995) een verhoogd risico lopen om slachtoffer van fraude te worden. Voorts lijken ook basale financiële geletterdheid, de neiging om te luisteren naar verkooppraatjes van (onbekende) anderen, het hebben meegemaakt van een (andere) negatieve levensgebeurtenis (Pak & Shadel, 2007) en risico-inducerende gedragingen zoals het verstrekken van persoonlijke gegevens via de telefoon of het internet (Schoepfer & Piquero, 2009) de kans op slachtofferschap te vergroten. Anderzijds mag niet onvermeld blijven dat de onderzoeksresultaten verre van consistent zijn en aanzienlijk kunnen verschillen per fraudevorm. Zo vonden Oudejans en Vis (2008) dat met name hoger opgeleiden de kans lopen om slachtoffer te worden en lijken slachtoffers van piramidespelen vaak wat ouder te zijn (Blum, 1972). Het cross-sectionele karakter van veel van deze studies laat het bovendien niet toe uitspraken te doen in termen van oorzaak en gevolg.

In beperkte mate zijn ten slotte ook de psychosociale gevolgen en behoeften van slachtofferschap van fraude onderzocht. Onderzoek naar de psychosociale gevolgen van slachtofferschap van fraude is voornamelijk anekdotisch van aard (e.g. Blum, 1972;

Identity Theft Resource Center, 2008¹; Spalek, 1999; Van Eeren, 2008) en qua omvang niet of nauwelijks te vergelijken met de belangstelling voor de gevolgen van geweld. Twee Amerikaanse onderzoeken verdienen nadere vermelding. Het eerste is uitgevoerd door Ganzini, McFarland en Bloom (1990). Zij hebben onderzoek gedaan naar de psychosociale gevolgen van slachtofferschap van fraude door middel van een piramidespel. Zij rapporteerden dat 29% van de 77 slachtoffers van een piramidespel die zij onderwierpen aan een gestandaardiseerd diagnostisch interview in de eerste 20 maanden na financiële verliezen te hebben geleden voldeden aan de DSM-III² criteria voor major depressie. Vijf slachtoffers hadden zelfmoordneigingen en 45% van de geïnterviewden kampte met symptomen van een algemene angststoornis. Het tweede onderzoek betreft een studie van Sharp, Shreve-Neiger, Fremouw, Kane, & Hutton (2004). Zij deden onderzoek onder 37 slachtoffers van identiteitsfraude met behulp van een gestandaardiseerde vragenlijst en vonden dat slachtoffers bij wie de frauduleuze praktijken waren opgehouden, bijvoorbeeld omdat de dader was gepakt, minder symptomen van depressie en psychosomatische klachten ervaarden dan slachtoffers die geen last meer ondervonden van de fraude. Naast aanwijzingen dat slachtofferschap van fraude psychische problematiek kan veroorzaken, lijkt onderzoek ook te suggereren dat slachtoffers hun vertrouwen als consument verliezen (Competition Bureau Canada, 2008; Office of Fair Trading, 2006).

Gericht onderzoek naar de behoeften van slachtoffers van fraude lijkt niet of nauwelijks voor handen te zijn. Eén van de weinige uitzonderingen hierop vormt het eerder gememoreerde onderzoek van Oudejans en Vis (2008). Hun bevindingen suggereren dat slachtoffers van fraude behoefte hebben aan een telefoonlijn of website waar zij informatie over fraude kunnen inwinnen.

1.1.3 Het onderhavige onderzoek

Het onderhavige onderzoek vormt een verdere verkenning van de psychosociale gevolgen en behoeften van slachtoffers van fraude. Omdat de huidige stand van onderzoek het niet toelaat hierover gefundeerde hypothesen te vormen en om slachtoffers daadwerkelijk een gezicht te kunnen geven, is gekozen voor een kwalitatieve aanpak in de vorm van groepsgesprekken met slachtoffers. Het onderzoek richtte zich primair op fraude ten opzichte van privépersonen en kleine zelfstandigen; omdat de gevolgen van slachtofferschap voor hen het meest voelbaar zullen zijn, werd aangenomen dat zij de meest geschikte bron van informatie vormen.

1.2. Leeswijzer

Het vervolg van dit rapport betreft een weergave van de resultaten van het onderzoek. Alvorens deze worden besproken in hoofdstuk 3, zal in hoofdstuk 2 worden stilgestaan bij de methoden van onderzoek. Het hoofdstuk kent een tweeledige opbouw; de eerste paragraaf bestaat uit een algemene uiteenzetting van de gehanteerde onderzoeksmethode - de focusgroepmethode, terwijl in de tweede paragraaf wordt beschreven hoe deze in het onderhavige onderzoek is toegepast. In hoofdstuk 4 zullen de belangrijkste resultaten worden samengevat en zullen suggesties voor toekomstig beleid en vervolgonderzoek worden gedaan.

---

¹ Dit onderzoek biedt overigens uitgebreid documentatiemateriaal op het gebied van identiteitsfraude in de Verenigde Staten.

² Diagnostic Statistical Manual of Mental Disorders, derde versie. Dit is het internationale classificatiesysteem dat wordt gebruikt binnen de Geestelijke Gezondheidszorg.

2. Methoden van onderzoek

2.1. Achtergrondinformatie over de focusgroepmethode

2.1.1 De focusgroep als methode van onderzoek

Voor de uitvoering van het onderzoek is gebruik gemaakt van de focusgroepmethode. De focusgroepmethode is een kwalitatieve onderzoeksmethode waarbij gegevens over een door de onderzoeker(s) vastgesteld onderwerp worden verzameld door middel van een groeps gesprek (Morgan, 1996, p. 130; Morgan, 1997, p. 12) en is bij uitstek geschikt voor exploratief onderzoek (Krueger, 1988; Powell & Single, 1996), zoals het onderhavige. Surveyonderzoek is hiervoor veel minder geschikt, omdat daarvoor bestaande kennis over het te onderzoeken fenomeen essentieel is (e.g. Baarda, De Goede, & Kalmijn, 2007).

In slachtofferonderzoek is de focusgroepmethode een veel gebruikt instrument, zij het in het bijzonder bij de bestudering van huiselijk geweld (e.g. Magnussen, Shoultz, Hansen, Sapolu & Samifua, 2008; Wolf, Ly, Hobart & Kernic, 2003). Anders dan in het geval van een groepsinterview, waarbij gebruik wordt gemaakt van vooraf geformuleerde vragen, is een focusgroep relatief ongestructureerd van aard en is het vooral de interactie tussen de deelnemers die centraal staat bij het verkrijgen van informatie over het betreffende onderwerp (Kitzinger, 1994, 1995). De informatie die wordt gegenereerd tijdens een focusgroep bestaat uit de veelheid van meningen en emoties die worden geuit door de deelnemers (Gibbs, 1997). De ethische afwegingen die dienen te worden gemaakt in het kader van focusgroeponderzoek zijn voor een groot deel dezelfde als in andere typen van onderzoek; gedacht dient hierbij vooral te worden aan zaken zoals *informed consent* en het waarborgen van een respectvolle bejegening tijdens de focusgroep (e.g. Homan, 1991; Smith, 1995).

2.1.2 De voorbereiding van een focusgroep

Hoewel geen formele regels bestaan voor het aantal deelnemers per sessie en het totale aantal sessies, wordt zoals blijkt uit de literatuur als vuistregel gehanteerd dat elke groep zes tot tien deelnemers dient te tellen en vier tot zes sessies moeten worden georganiseerd om een goed beeld te kunnen krijgen van het te onderzoeken onderwerp (Morgan, 1996, p. 141-144). Hierna heeft het in de meeste gevallen geen zin nog extra groepen te beleggen, omdat die weinig nieuwe informatie zullen opleveren, althans voor zover zij over hetzelfde onderwerp gaan. Focusgroepmethodologen spreken in dit verband ook wel van "saturatie". De duur van een sessie varieert gewoonlijk van één tot twee uur (Gibbs, 1997).

Belangrijk is dat de deelnemers aan een sessie geen bekenden van elkaar zijn, maar wel een aantal eigenschappen met elkaar delen. Hierdoor kan worden voorkomen dat deelnemers zich geremd voelen tijdens de focusgroep vanwege een gebrek aan anonimiteit of verschillen in achtergrondkenmerken. Van dit laatste is bijvoorbeeld sprake wanneer professionals en leken worden ondergebracht in één en dezelfde groep.

Focusgroeponderzoek heeft niet de bedoeling resultaten op te leveren die representatief zijn voor de populatie waaruit de deelnemers zijn geworven. Wel kan een onderscheid worden gemaakt tussen een opzet die vergelijking van verschillende groepen mogelijk

maakt en een opzet die dat in beginsel niet toelaat. Idealiter wordt bij de samenstelling van de verschillende groepen gebruik gemaakt van een procedure die *segmentatie sampling* wordt genoemd. Kort gezegd, gaat het hierbij om een manier van selectie waarbij door de onderzoekers bewust wordt gevarieerd in de samenstelling van de verschillende groepen en tegelijkertijd de verschillen binnen de groepen zo klein mogelijk worden gehouden. Dit heeft in de eerste plaats tot voordeel dat de resultaten van de verschillende groepen met elkaar vergeleken kunnen worden, met dien verstande dat niet kan worden getoetst of eventueel geobserveerde verschillen statisch betekenisvol zijn. In de tweede plaats heeft dit tot voordeel dat de deelnemers binnen dezelfde groep voldoende affiniteit met elkaar hebben om een vruchtbare discussie op gang te kunnen brengen (Morgan, 1996, p. 143). Of *segmentatie sampling* mogelijk is hangt af van het totale aantal potentiële deelnemers dat via dezelfde weg kan worden benaderd en heeft als nadeel dat een deugdelijke vergelijking alleen mogelijk is wanneer meerdere sessies per segment kunnen worden georganiseerd (Knodel, 1993). In veel gevallen zal men zich genoodzaakt zien gebruik te maken van *convenience sampling*. Hierbij wordt de samenstelling van de afzonderlijke groepen ingegeven door praktische mogelijkheden, waardoor onderlinge vergelijking vanuit methodologisch oogpunt niet zonder meer toegelaten lijkt te zijn.

Bij de planning van de verschillende sessies moet rekening worden gehouden met andere verplichtingen van de potentiële deelnemers en moet voldoende tijd zijn gelegen tussen het moment van uitnodiging en het plaatsvinden van de betreffende sessie. Powell en Single (1995, p. 501) adviseren een tijdspanne van 10 tot 14 dagen in acht te nemen. Ten slotte moet een neutrale locatie voor de uitvoering worden gekozen (Powell en Single, 1995, p. 501).

2.1.3 De uitvoering van een focusgroep

Bij de uitvoering van een focusgroep is vooral de rol van de aanwezige onderzoekers, ook wel *moderators* genoemd, van belang. Bij voorkeur wordt een focusgroep geleid door één van de aanwezige onderzoekers, terwijl de anderen optreden als verslaglegger en/of observant. Naast de eerder genoemde respectvolle bejegening dienen de moderators een omgeving te creëren waarin de deelnemers zich vrij voelen om met elkaar te spreken. De onderzoekers kunnen dit realiseren door zichzelf voor te stellen voorafgaande aan een sessie en de deelnemers in de gelegenheid te stellen met elkaar kennis te maken (Powell & Single, p. 502). Ook zullen zij erop toe moeten zien dat iedereen aan het woord kan komen (Gibbs, 1997). Afhankelijk van het doel en de aard van het onderzoek, kan de moderator die het gesprek leidt een meer actieve of passieve rol hebben (Gibbs, 1997); indien de onderzoekers op voorhand thema's hebben vastgesteld, zal een meer directieve opstelling van hen worden verwacht dan wanneer dat niet het geval is en zij geheel blanco aan een sessie beginnen. Wanneer sprake is van een *te* directieve opstelling kan moeilijk worden aangegeven, omdat dit afhankelijk is van de deelnemers en het verloop van het gesprek, maar te allen tijde zal moeten worden voorkomen dat het groepsproces door interventies van de zijde van de onderzoeker(s) ontwricht wordt (e.g. Agar & MacDonald, 1995). Het hanteren van een op voorhand opgesteld gespreksprotocol kan een hulpmiddel vormen om dit te voorkomen (Krueger, 1994).

2.1.4 Data-analyse

De data-analyse is het onderdeel van de focusgroepmethode waarover de meeste verdeeldheid bestaat. In het algemeen kan worden gesteld dat deze bestaat uit twee onderdelen: 1) transcriptie van de verkregen data en initiële identificatie van “ruwe” thema’s en 2) nadere specificatie en categorisatie van de thema’s die in fase 1 werden geïdentificeerd (Powell & Single, 1996). In veel focusgroeponderzoek wordt in fase 1 gebruik gemaakt van tekstanalyseprogramma’s zoals NUD·IST (Richards & Richards, 1991) met als doel de verkregen data te kwantificeren. Het gebruik van dit soort programma’s is echter omstreden, omdat de frequentie waarmee iets ter sprake komt alleen betekenisvol is wanneer alle deelnemers zich over het betreffende punt hebben uitgelaten (e.g. Carey, 1995); vanwege de weinig gestructureerde opzet die door de meeste focusgroeponderzoeken wordt gehanteerd, zal hieraan vaak niet zijn voldaan. De tweede fase betreft een creatief en inductief proces, waarvoor niet of nauwelijks regels bestaan. Belangrijk is in ieder geval dat dit gebeurt in het licht van de interactie die tussen de deelnemers heeft plaatsgevonden; hiervan dient expliciet melding te worden gemaakt in de rapportage (Webb & Kevern, 2001). Beide fasen lijken voor elke focusgroepsessie afzonderlijk te moeten worden doorlopen. Een focusgroep vindt namelijk plaats in een zogenaamde “geneste” onderzoeksomgeving. Dit betekent dat de onderzoeksbevindingen mogelijk sterk samenhangen met de context waarin zij zijn gedaan en de resultaten van de verschillende sessies niet zonder meer kunnen worden geaggregeerd (e.g. Hollander, 2004; Reed & Payton, 1997; Sim, 1998). Vervolgens kan nog een *thematische analyse* worden uitgevoerd. Hierbij worden de geformuleerde thema’s uit de verschillende groepen met elkaar vergeleken en wordt bekeken in hoeverre deze verband houden met verschillen tussen de groepen (Kitzinger & Barbour, 1999, p. 16). Zoals ook hiervoor al werd aangegeven, lijkt deze vergelijking vanuit methodologisch oogpunt alleen zinvol wanneer de groepen zijn samengesteld op basis van segmentatie; alleen in dat geval beschikken de onderzoekers namelijk over groepen die *vergelijkbaar* zijn doordat de deelnemers bepaalde achtergrondkenmerken met elkaar delen. Dit neemt echter niet weg dat ook in het geval van *convenience sampling*, met inachtneming van de nodige voorzichtigheid, het naast elkaar plaatsen van groepen vanuit beleidsoogpunt zeer informatief kan zijn.

2.2 De focusgroepmethode in het onderhavige onderzoek

2.2.1 Benadering potentiële deelnemers

Potentiële deelnemers werden geworven middels convenience sampling. Dit houdt concreet in dat zij via verschillende kanalen zijn benaderd. Vanwege de strakke planning is in overleg met de opdrachtgever besloten slachtoffers niet te benaderen via de politie en andere partijen in de justitiële keten; ingeschat werd dat het niet mogelijk zou zijn slachtoffers via hen binnen een tijdsbestek van enkele weken na aanvang van het project te benaderen. Segmentatie sampling was dus niet haalbaar.

De volgende partijen werden benaderd in verband met het werven van potentiële deelnemers: de Stichting Tegen Oplichtings Praktijken (STOP), de Stichting Aanpak Financieel-Economische Criminaliteit (SafeCin), het Centraal Meldpunt Identiteitsfraude, dat is ondergebracht bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de heer N. Paape, een particulier die zich sterk maakt voor slachtoffers van diverse vormen van financieel-economische criminaliteit, waaronder beleggingsfraude, en de redactie van het televisieprogramma TROS Opgelicht, in het bijzonder mevrouw A. de Haan.

De stichting STOP werd benaderd op advies van SHN, terwijl SafeCin werd gecontacteerd op aanraden van de opdrachtgever. De directeur van SafeCin, mevrouw mr. F van Eck, heeft de onderzoekers op haar beurt in contact gebracht met de coördinator van het meldpunt identiteitsfraude, de heer W. Wensink, en de heer Paape. Met behulp van deze partijen konden vijf typen slachtoffers van financieel-economische fraude worden benaderd voor de zes focusgroepen: slachtoffers van relatiefraude, slachtoffers van acquisitiefraude, slachtoffers van identiteitsfraude, slachtoffers van beleggingsfraude en slachtoffers van Nigeriaanse/artikel 419-fraude. Met uitzondering van slachtofferschap van relatiefraude, waaraan twee focusgroepen werden gewijd, werd voor elk type slachtofferschap één focusgroep georganiseerd. Afhankelijk van de partij via welke slachtoffers werden benaderd, hebben de onderzoekers maatregelen getroffen om zoveel mogelijk te waarborgen dat dié personen zouden worden gecontacteerd die kunnen worden aangemerkt als slachtoffer van fraude conform de door Johnson (2004) voorgestelde definitie, volgens welke in ieder geval sprake dient te zijn van enige vorm van (poging tot) misleiding, en van wie verondersteld kon worden dat zij *zelf* de gevolgen daarvan hadden ondervonden.

2.2.2 Slachtoffers van relatiefraude

De selectie van potentiële deelnemers vond telkens plaats op een andere wijze. Via de stichting STOP werden slachtoffers van relatiefraude benaderd. Het gaat hierbij om een ad hoc samengestelde groep van personen die stelden in de relatie met hun (ex-)partner of een ander met wie zij een vertrouwensband hadden te zijn misleid en daardoor geld te hebben verloren³. De keuze voor deze groep werd ingegeven door praktische overwegingen; weliswaar hadden via STOP ook andere typen slachtoffers benaderd kunnen worden, maar op voorhand werd ingeschat dat die in belangrijke mate ook via de andere wegen benaderd konden worden. Omdat STOP een particulier initiatief betreft dat primair de bedoeling heeft slachtoffers een luisterend oor te geven, kon op voorhand niet worden uitgesloten dat zich onder de deelnemers aan de focusgroep over relatiefraude ook gevallen bevonden waarin weliswaar financiële benadeling door een tegenpartij had plaatsgevonden, maar niet duidelijk was of dat als misleiding kon worden gekwalificeerd. Om zoveel mogelijk te voorkomen dat de zo-even besproken selectiebias zou optreden is onderzoeker 1⁴ naar Losdorp (Groningen) afgereisd om met de hulp van mevrouw M. Zwaneveld van de stichting STOP via dossierstudie geschikte slachtoffers te selecteren. Potentiële deelnemers zijn hierna telefonisch door mevrouw M. Zwaneveld van STOP benaderd. Indien zij instemden met deelname, ontvingen zij, wederom via STOP, een schrijven waarin het onderzoek nader werd uitgelegd. Door een antwoordstrook naar INTERVICT te sturen, hadden zij de mogelijkheid hun belangstelling aan de onderzoekers bekend te maken. De initiële selectie bestond uit 20 potentiële deelnemers.

---

³ Zie voor een andere definitie van het begrip relatiefraude het werk van Schoenmakers, De Vries Robbé en Van Wijk (2009).

⁴ Bij de uitvoering van het onderzoek heeft naast de auteurs van dit rapport, aan wie in volgorde van auteurschap zal worden gerefereerd met "onderzoeker 1" en "onderzoeker 2", ook Ruben Schilder, student Criminologie aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam en stagiair bij INTERVICT, meegewerkt. Hij zal in de rapportage worden aangeduid als "onderzoeker 3". Onderzoekers 1 en 3 waren bij elke focusgroep aanwezig, onderzoeker 2 alleen bij het vijfde en zesde gesprek.

2.2.3 Slachtoffers van beleggingsfraude

Slachtoffers van beleggingsfraude werden benaderd op een wijze die vergelijkbaar is met die waarop slachtoffers van relatiefraude zijn benaderd. In tegenstelling tot de slachtoffers van relatiefraude werd geen voorselectie gemaakt, omdat alle slachtoffers die door de heer Paape worden bijgestaan ook daadwerkelijk als gedupeerde kunnen worden aangemerkt; in alle gevallen ging het om particulieren die geld hebben verloren door deelname aan hetzelfde piramidespel. De meeste van hen hadden zich aangesloten bij een belangenvereniging die was opgezet met de hulp van de heer Paape. Omdat de daders in deze zaak strafrechtelijk zijn vervolgd, hebben we gevoeglijk aangenomen dat zij allemaal (397) als slachtoffer konden worden aangemerkt.

2.2.4 Slachtoffers van identiteitsfraude

Het Centraal Meldpunt voor Identiteitsfraude heeft alle slachtoffers schriftelijk benaderd van wie het meldpunt op basis van eigen onderzoek de indruk had dat zij ook daadwerkelijk slachtoffer waren geworden van identiteitsfraude. Dit waren er ongeveer dertig. Geïnteresseerden werd verzocht de bijgevoegde antwoordstrook aan de onderzoekers toe te sturen.

2.2.5 Slachtoffers van acquisitiefraude

Via SafeCin werden eenmalig alle leden - ongeveer 2000 - benaderd per e-mail; in de nieuwsbrief die wekelijks wordt verstuurd werd een oproep voor deelname aan de focusgroepen geplaatst. Hiernaast is twee maal, eveneens via een elektronische mailing, een groep ondernemers aangeschreven die zich alle bij de stichting hadden gemeld met een klacht over dezelfde partij. Teneinde te voorkomen dat bedrijven of instellingen met een groot aantal werknemers in dienst zich zouden melden voor het onderzoek, werd telkens benadrukt dat alleen ondernemers die 1) slachtoffer waren geworden en 2) minder dan tien medewerkers hadden konden meedoen aan het onderzoek. Op deze manier hoopten we alleen die zelfstandigen aan tafel te krijgen die ook daadwerkelijk slachtoffer waren geworden van (poging tot) acquisitiefraude en zelf de gevolgen van het slachtofferschap hadden moeten dragen; onder de melders bij SafeCin bevinden zich namelijk veel grote bedrijven en instellingen voor welke acquisitiefraude, althans wanneer zij hierdoor geen enorme schade lijden, niet of nauwelijks de bedrijfsvoering in gevaar kan brengen.

2.2.6 Slachtoffers van Nigeriaanse/artikel 419-fraude

Slachtoffers van Nigeriaanse/artikel 419-fraude werden benaderd via de redactie van het televisieprogramma TROS Opgelicht. Mevrouw A. de Haan heeft hiertoe alle e-mails die zij over dit onderwerp recentelijk had ontvangen, ongeveer 200, gescand op slachtofferverhalen. Enkele tientallen slachtoffers zijn vervolgens door haar benaderd met een tekst die van tevoren door de onderzoekers was opgesteld. Slachtoffers die wensten deel te nemen aan de focusgroep konden zich per e-mail of telefonisch melden bij onderzoeker 1.

2.2.7 Planning

Met uitzondering van de focusgroep over Nigeriaanse fraude, werden de slachtoffers die zich hadden opgegeven voor deelname aan een focusgroep in de maanden maart en april 2009 telefonisch benaderd door onderzoeker 1. Vanwege het grote aantal slachtoffers van Nigeriaanse fraude dat wenste deel te nemen (24), zijn zij per e-mail in de gelegenheid gesteld om aan te geven of zij op de geplande dag in de gelegenheid

waren aan de focusgroep deel te nemen. Om zoveel mogelijk te voorkomen dat gegadigden wegens andere afspraken verhinderd zouden zijn om deel te nemen, werd een termijn van vier tot zes weken aangehouden tussen het telefonische contact of de aankondiging per e-mail en de datum waarop de focusgroep zou plaatsvinden. De focusgroepen werden gepland op 20 en 22 april en 6 en 7 mei 2009. De tussenliggende periode werd niet benut in verband met feestdagen (Koninginnedag en Bevrijdingsdag), Dodenherdenking en de meivakantie. Voor elk gesprek werd anderhalf uur gepland. Alle deelnemers werd een bevestiging en een routebeschrijving toegestuurd. Van de 75 slachtoffers die schriftelijk, per e-mail of telefonisch hun belangstelling voor het onderzoek hadden kenbaar gemaakt, konden er negen niet deelnemen vanwege andere verplichtingen of vakantie. Vier slachtoffers verklaarden bij nader inzien toch niet te willen meedoen aan het onderzoek, vier anderen konden niet worden benaderd doordat zij hadden nagelaten hun contactgegevens aan de onderzoekers kenbaar te maken. Weer vier andere slachtoffers zijn weliswaar uitgenodigd voor een focusgroepgesprek, maar gaven tussen het moment van uitnodigen en het gesprek te kennen alsnog verhinderd te zijn. Ten slotte zijn negen personen zonder bericht van verhindering niet verschenen. In totaal namen dus 45 mensen deel aan de verschillende focusgroepen.

2.2.8 Uitvoering

De focusgroepen vonden plaats volgens een vaste volgorde. Bij aanvang van het gesprek stelden de onderzoekers zich voor en heetten zij de deelnemers welkom. Hiernaast ontvingen de deelnemers twee formulieren die zij ter plekke, voorafgaande of na afloop van het gesprek, of thuis mochten invullen: een formulier om eventuele reiskosten te kunnen declareren en een zogenaamd *informed consent*-formulier. Door middel van ondertekening van dit formulier verklaarden de deelnemers te zijn geïnformeerd over de aard, inhoud en bedoeling van het onderzoek evenals dat zij vrijwillig aan het onderzoek deelnamen. Het formulier bevatte tevens enkele vragen over demografische kenmerken, waaronder leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en opleidingsniveau. In volgorde van de klok werden de deelnemers vervolgens in de gelegenheid gesteld hun eigen verhaal te vertellen. Nadat alle deelnemers hun verhaal hadden gedaan, werd, indien de onderzoekers dit noodzakelijk achtten (bijvoorbeeld omdat geen spontane discussie tussen de deelnemers ontstond), door één van de onderzoekers, en in de meeste gevallen was dit onderzoeker 1, gevraagd welke punten volgens hen het meest centraal stonden in de verhalen die zij hadden gehoord en die de onderzoekers zouden moeten meenemen in hun rapportage. Alle onderzoekers maakten tijdens het gesprek aantekeningen. Indien alle deelnemers hiermee instemden, werd het gesprek opgenomen met een bandrecorder.

Onderzoeker 1 had tijdens de gesprekken de regie in handen; hij hield de tijd in de gaten, probeerde te voorkomen dat de deelnemers te lang bij hun eigen verhaal bleven stilstaan en corrigeerde de groep wanneer zij door elkaar heen gingen praten. Ook sprak hij van tevoren een streefeindtijd met de deelnemers af. Tijdens het gesprek trachtten de onderzoekers zich zo passief mogelijk op te stellen. Dit betekent dat primair vragen ter verduidelijking van feiten werden gesteld. Om te voorkomen dat de betreffende deelnemer de indruk zou kunnen krijgen dat zijn of haar verhaal in twijfel werd getrokken, geschiedde dit zo voorzichtig mogelijk en bij voorkeur in de vorm van open vragen, zoals "Kunt u daar wellicht wat meer over vertellen?" Getracht werd hierbij te voorkomen dat de betreffende deelnemer aan een soort verhoor werd onderworpen dat hem of haar de indruk zou kunnen geven dat werd getwijfeld aan diens hoedanigheid van slachtoffer. Na

afloop van het gesprek werd de deelnemers verteld dat zij als dank voor hun deelname € 50 zouden ontvangen.

2.2.9 Verwerking resultaten

Verslaglegging

Tijdens de focusgroepen maakten twee onderzoekers aantekeningen (onderzoekers 1 en 3). Met behulp van de bandopnames werkten zij deze onafhankelijk van elkaar uit tot een gestandaardiseerd verslag, dat bestond uit vier onderdelen: 1) een geanonimiseerde weergave van de feiten die elke individuele deelnemer aan de focusgroep had meegemaakt en eventueel een impressie van diens emotionele toestand tijdens het gesprek, 2) een beschrijving van het gespreksverloop, 3) een lijst met thema's die tijdens het gesprek ter sprake kwamen en 4) een opsomming van citaten van pakkende uitspraken die een illustratie van het verloop van het gesprek of de geïdentificeerde thema's konden vormen.

Integratie en synthese

Nadat beide onderzoekers volgens het hiervoor besproken format hun verslagen hadden uitgewerkt, hebben de onderzoekers in onderling overleg de individuele feitencomplexen op elkaar afgestemd en de belangrijkste thema's die onder de deelnemers van een focusgroep speelden vastgesteld. Indien dit mogelijk was, werden subthema's onderscheiden. In aansluiting bij een onderzoek van O'Sullivan, Meyer-Bahlburg en Watkins (2000), werd het bestaan van een thema alleen aangenomen, indien dit niet louter de mening van één enkel individu betrof en de onderzoekers de indruk hadden dat hierover een zekere consensus bestond onder meerdere deelnemers. Bij elk thema waarover eensgezindheid bestond zijn citaten gezocht die volgens de onderzoekers de inhoud daarvan het beste illustreerden. Vanwege hun illustratieve karakter werd op voorhand geen minimaal of maximaal aantal citaten per thema aangehouden. Voorts werd bekeken of de impressies die beide onderzoekers van de individuele deelnemers hadden opgedaan met elkaar overeenstemden. Ten slotte werd door de twee onderzoekers overleg gepleegd over het verloop van de afzonderlijke gesprekken. De overleggen vonden plaats tijdens twee bijeenkomsten die elk ongeveer tweeënhalf uur in beslag namen. Deze werkwijze werd afgekeken van een focusgroeponderzoek onder adolescenten naar problemen die plaatsvinden in de interactie met leeftijdsgenoten van het andere geslacht (Grover & Nangle, 2003).

Resultaatsbeschrijving

De uitkomsten van het overlegproces zijn door onderzoeker 1 nader uitgewerkt. In overeenstemming met eerder onderzoek (e.g. Van Dijk & Van Mierlo, in druk; Van Mierlo & Pemberton, in druk), werd ervoor gekozen om de resultaten per sessie afzonderlijk weer te geven. Vanwege de onderlinge verschillen in onder meer de wijze van benadering, samenstelling en type slachtofferschap, was een thematische analyse zoals bedoeld in paragraaf 2.1 niet aan de orde.

De resultaten zullen als volgt worden beschreven. Begonnen zal telkens worden met een korte bespreking van achtergrondgegevens (datum en tijdstip van de focusgroep, het totale aantal deelnemers, het aantal tussentijdse afmeldingen en het aantal slachtoffers dat niet is verschenen zonder bericht van verhindering). Daarna volgt een samengevatte versie van de feiten zoals die door de deelnemers tijdens de gesprekken naar voren zijn gebracht. Indien hierover overeenstemming bestond tussen de onderzoekers, zal ook

een impressie worden gegeven van de emotionele toestand van de deelnemers tijdens het gesprek. (Hier wordt reeds opgemerkt dat het voor de lezer niet altijd duidelijk zal zijn wat zich precies heeft voorgedaan en of de betreffende gedragingen wel als misleiding kunnen worden aangemerkt dan wel het gevolg zijn van een stukgelopen liefdesrelatie. Dit geldt vooral voor de twee focusgroepen over relatiefraude.) Vervolgens zal kort een beschrijving van het verloop van het gesprek worden gegeven; hierin zal onder meer worden aangegeven of het gesprek op tijd begon, of bepaalde deelnemers een dominante rol innamen tijdens het gesprek, in hoeverre sprake was van interactie tussen de deelnemers en wat verder opvallend was. Ten slotte wordt een opsomming gegeven van de thema's die volgens de onderzoekers konden worden geïdentificeerd op basis van de verhalen van de verschillende deelnemers en met name de interactie tussen de deelnemers. Indien en voor zover dit mogelijk is, zullen geïdentificeerde thema's in voetnoten kort worden becommentarieerd in het licht van de bestaande onderzoeksliteratuur. Citaten zullen worden weergegeven, indien die illustratief zijn voor het betreffende thema. Hoewel een thematische analyse vanwege de onderlinge verschillen tussen de focusgroepen niet mogelijk is, zal hier en daar wel worden teruggegrepen naar thema's van een eerder uitgewerkte focusgroep.

3. Resultaten

3.1 Focusgroep I: relatiefraude (1)

3.1.1 Achtergrondinformatie

Het gesprek vond plaats op maandag 20 april 2009 tussen 15:30 uur en 17:00 uur en telde acht deelnemers: zeven vrouwen en één man. Geen enkel slachtoffer dat voor het gesprek was uitgenodigd heeft zich tussentijds afgemeld of is zonder bericht van verhindering niet verschenen.

3.1.2 Feitenrelaas per deelnemer

Mevrouw 1A (66 jr., alleenstaand, lager beroepsonderwijs) heeft zes jaar een liefdesrelatie gehad met een man van Afrikaanse afkomst. Samen met hem had zij een lening van € 60.000 afgesloten, zij het dat alleen zij voor de lening had getekend. Onvermeld bleef waarvoor de lening was afgesloten. Hij had haar beloofd aan zijn betalingsverplichtingen te zullen blijven voldoen, mocht hun relatie stuklopen. Dit laatste heeft hij, toen dit gebeurde, niet gedaan. Onduidelijk was hoeveel tijd heeft gezeten tussen het moment van het afsluiten van de lening en het einde van de relatie. Mevrouw stelt door haar ex-partner in de schuldsanering terecht te zijn gekomen. Haar ex-partner is veroordeeld tot het voldoen van zijn deel van de schuld. Mevrouw 1A werd emotioneel toen zij haar verhaal deed en stelde zich overigens tamelijk timide op; zij maakte een wat gelaten en terneergeslagen indruk.

Mevrouw 1B (37 jr., alleenstaand, hoger beroepsonderwijs) heeft vier jaar geleden een relatie van ongeveer een half jaar gehad met iemand die zij via het internet had leren kennen. Haar ex-vriend betrok op een gegeven moment een appartement en richtte dat in met spullen die deels op haar naam besteld waren. Ook hadden zij samen een auto gekocht, eveneens op haar naam. Omdat hij niet aan zijn betalingsverplichtingen voldeed, ontving zij met regelmaat brieven van deurwaarders, kennelijk ook na beëindiging van de relatie. Onduidelijk is waarom de relatie tot een einde is gekomen. In totaal heeft mevrouw € 9.000 schade geleden, exclusief advocaatkosten. Mevrouw 1B stelde dat haar ex-vriend een strafblad heeft wegens oplichting. Zij heeft aangifte gedaan bij de politie. Mevrouw 1B was welbespraakt en was zo nu en dan wat sarcastisch, vooral op momenten dat zij zich uitliet over de politie.

Mevrouw 1C (50 jr., weduwe, middelbaar beroepsonderwijs) is weduwe sinds haar echtgenoot is omgekomen tijdens een brand. Enige tijd na zijn overlijden ontmoette zij haar eerste liefde, bij wie zij zich al snel vrij op haar gemak voelde. Hij had een huis in Frankrijk dat hij aan het opknappen was. Mevrouw 1C heeft hier € 17.000 geïnvesteerd, een groot deel van haar spaargeld. Ook heeft zij haar huis verkocht, kennelijk omdat zij vaker bij hem wilde verblijven, en kocht in plaats daarvoor een klein appartement; dit diende voornamelijk als uitvalsbasis bij bezoeken aan haar drie zoons. Een groot deel van de (overtallige) inboedel van haar huis evenals enkele persoonlijke spullen heeft zij na de verkoop bij hem in Frankrijk gestald. Op een gegeven moment, terwijl zij in Nederland verbleef, ontving zij van hem een brief met daarin de mededeling dat zij "een erecode" had verbroken en hij om die reden de relatie beëindigde. Zij weet niet wat hij hiermee bedoelde. Mevrouw 1C probeert momenteel via juridische

procedures haar spullen terug te krijgen; vooral het verlies van persoonlijke spullen is haar zwaar gevallen. Mevrouw 1C vindt zichzelf achteraf “enorm dom”.

Mevrouw 1D (55 jr., weduwe, opleidingsniveau onbekend) is sinds tien jaar weduwe en is tijdens een vakantie in Turkije een nieuwe relatie aangegaan met een Turkse man. Zij heeft hem geld geleend, onder meer ter financiering van een auto. Zij kreeg dit niet van hem terug. Herhaaldelijk heeft zij hem hiermee geconfronteerd, wat telkens leidde tot bedreigingen. Waaruit de bedreigingen bestonden is onduidelijk. Na beëindiging van de relatie heeft mevrouw 1D tevergeefs geprobeerd haar geld terug te krijgen via de Turkse autoriteiten; haar ex-vriend kon alleen worden aangepakt, indien hij zou bekennen haar te hebben opgelicht. In Turkije vernam zij dat hij connecties had met de Russisch-Turkse maffia. Zij heeft nog wel melding van de oplichting gemaakt op het Nederlands consulaat in Turkije, maar daar kon men niets voor haar betekenen. Uiteindelijk heeft zij haar pogingen om haar geld terug te krijgen gestaakt en heeft zij alle informatie waarover zij beschikte overgedragen aan de politie in Nederland. Mevrouw 1D relativeerde wat haar was overkomen.

Mevrouw 1E (66 jr., gescheiden, middelbaar beroepsonderwijs) is circa drie jaar geleden gescheiden en heeft daarna ruim een jaar een relatie gehad met een man uit Limburg. Zij vertrouwde hem, plaatste spullen van zichzelf in zijn huis en deed betalingen voor hem. Het vertrouwen in hem ging zelfs zo ver dat zij haar pincode aan hem toevertrouwde. In totaal is zij bijna € 3.000 kwijtgeraakt. Op zeker moment ontving zij een brief van hem waarin hij schreef dat zij niet deugde en hij niets meer met haar te maken wilde hebben. Mevrouw 1E heeft aangifte gedaan, maar heeft het gevoel dat hier nooit iets mee is gedaan. Mevrouw 1E raakte hevig geëmotioneerd toen zij haar verhaald vertelde en gaf aan zich “afgeschreven” en “afgewezen” te voelen.

Meneer 1F (66 jr., gehuwd, lager beroepsonderwijs) en **mevrouw 1F** (62 jr., gehuwd, hoger beroepsonderwijs) zijn opgelicht door hun ex-schoonfamilie, in het bijzonder hun ex-schoonzoon en diens vader. Zij hebben hun appartement verkocht om hun dochter en ex-schoonzoon financieel te kunnen helpen bij het opzetten van hun eigen bedrijf. Kort samengevat komt het erop neer dat zij hen een lening hebben verstrekt, een zogenaamde “Tante Agaatlening”, waarvoor de vader van hun schoonzoon garant zou staan. Hierdoor zouden zij in staat zijn een bedrijfspand aan te schaffen. De rente die zij waren overeengekomen bedroeg 4%. Deze hoefde niet voldaan te worden, omdat zij kosteloos in het appartement boven het bedrijfspand mochten wonen. Na vijf jaar, toen de eerste aflossing zou moeten worden voldaan, bleek dat de schoonvader, die kennelijk kon beschikken over de leensom, de lening had gebruikt om het bedrijfspand zelf aan te schaffen en een lening aan de VOF (kennelijk de VOF waarvan de ex-schoonzoon en dochter deel uitmaakten) te verstrekken tegen een rente van 5,7% met een dwangsom van fl. 250,- per dag. Toen de dochter van meneer en mevrouw 1F kanker kreeg heeft haar ex-man haar naar Spanje gestuurd. Na haar vertrek hebben vader en zoon het bedrijf failliet laten gaan, waardoor meneer en mevrouw 1F schuldeiser in de boedel werden. Ook de relatie tussen hun dochter en ex-schoonzoon is in deze periode stuk gelopen, zij het om een andere reden dan een financiële. In totaal hebben meneer en mevrouw 1F € 193.000 verloren, waarvan € 32.000 aan advocaatkosten. Zij hebben € 30.000 uit de boedel ontvangen. Het bedrijf heeft inmiddels een doorstart gemaakt en de ex-schoonzoon zou een nieuwe relatie zijn aangegaan (“zijn vierde slachtoffer”). De dochter van de heer en mevrouw 1F verblijft momenteel in een Safe House, onduidelijk is

waarom. Zowel meneer als mevrouw 1F maakte een bijzonder sterke indruk en trokken regelmatig het gesprek naar zich toe.

Mevrouw 1G (36 jr., gescheiden, hoger beroepsonderwijs, verschenen in bijzijn van haar zontje - een baby van ongeveer een half jaar) is getrouwd geweest met een man die zich tegenover zijn werkgever uitgaf als “netwerkspecialist”, terwijl hij dit niet was. Hij heeft dit zes tot zeven jaar kunnen volhouden; hij is op staande voet ontslagen toen bleek dat hij niet over de vereiste diploma’s beschikte. Vervolgens heeft hij haar met “alles” laten zitten; omdat zij in gemeenschap van goederen getrouwd waren, draaide zij op voor de helft van zijn schulden. Uiteindelijk hebben zij hun huis en auto moeten verkopen; met de overwaarde van het huis (€ 150.000) is een deel van de schulden afgelost. Volgens mevrouw 1G was zij niet het eerste slachtoffer van haar ex-man. Mevrouw 1G maakte een erg boze indruk.

3.1.3 Gespreksverloop

Het gesprek begon op tijd en verliep vrij rustig; de deelnemers lieten elkaar uitspreken, toonden belangstelling voor elkaars verhaal en reageerden op elkaars uitspraken. Sommigen kenden elkaar via de Stichting STOP. Het gesprek begon met een voorstelronde, die ongeveer een half uur duurde. Eén deelnemer (mevrouw 1G) verscheen te laat, waardoor het gesprek tijdelijk werd onderbroken door de onderzoekers. Dit gebeurde aan het einde van de voorstelronde. Naderhand werd het gesprek nog enkele keren onderbroken vanwege het aanhoudende gehuil van de baby van mevrouw 1G. De overige deelnemers leken zich hier niet aan te storen. Opvallend was dat vrij snel na de voorstelronde mevrouw 1B en mevrouw 1F voorstelden gezamenlijk een aantal doelen te formuleren die in de hulpverlening aan slachtoffers van relatiefraude verbeterd zouden moeten worden of meer aandacht zouden moeten verdienen; zij wilden niet voor de zoveelste keer hun verhaal doen. Mevrouw 1B gaf aan dat zij enigszins verbaasd was toen zij benaderd werd voor het onderzoek en daarbij vernam dat dit werd uitgevoerd in opdracht van de Raad van Hoofdcommissarissen. Zij uitte vervolgens uitgebreid haar ongenoegen over de politie, waarna vrijwel alle deelnemers iets vertelden over hun eigen ervaringen met de politie, zij het de één wat meer dan de ander. Mevrouw 1F probeerde hierbij als een soort gespreksleider op te treden door vragen ter verduidelijking te stellen en ook de rol van andere partijen, waaronder advocaten, rechters en vrijwilligers van SHN, ter sprake te brengen en verschillende keren opmerkingen te vertalen in termen van doelen. Ook was opvallend dat mevrouw 1F herhaaldelijk benadrukte dat de andere aanwezigen zichzelf niet dom moesten voelen, maar in de eerste plaats slachtoffer. Uiteindelijk (i.e., aan het einde van het gesprek) werden door de deelnemers gezamenlijk, en zonder tussenkomst van de onderzoekers, de volgende doelen geformuleerd:

- 1) verandering van wetgeving om vervolging en berechting van daders van financieel-economische criminaliteit beter te kunnen aanpakken;
- 2) kennisvergroting aan de zijde van de politie op het gebied van psychopathologie; volgens de deelnemers zijn daders vaak “psychopaten” die iedereen om de tuin weten te leiden en dus ook politiefunctionarissen;
- 3) betere bejegening door de politie in de zin van “serieus nemen”, meer informatieverschaffing en beter omgaan met privacygevoelige gegevens;

- 4) verbetering en vergemakkelijking van rechtshulpverlening;
- 5) instelling van een fonds voor gedupeerden.

3.1.4 Thematiek

Op basis van wat door de deelnemers tijdens het gesprek naar voren is gebracht, hun emotionele toestand tijdens het gesprek en de interactie tussen de deelnemers hebben de onderzoekers gemeend vier thema's te formuleren die in de focusgroep centraal stonden: 1) secundaire victimisatie, 2) kennisgebrek aan de zijde van de politie over het daderprofiel, 3) de gebrekkige werking van het strafrecht en 4) aangetast zelfbeeld. Het eerste thema werd onderverdeeld in de subthema's secundaire victimisatie door de politie en secundaire victimisatie door andere partijen.

Thema 1: secundaire victimisatie

Van secundaire victimisatie is sprake wanneer een slachtoffer in de nasleep van de slachtofferervaring wordt geconfronteerd met negatieve ervaringen die zijn of haar toestand nog verder doen verslechteren (Montada, 1994). Tijdens de sessie kwam naar voren dat secundaire victimisatie door verschillende partijen en op verschillende manieren kon plaatsvinden.

Secundaire victimisatie door de politie

De politie was de meest genoemde bron van secundaire victimisatie, zij het dat niet kan worden uitgesloten dat het eerder gememoreerde relaas van mevrouw 1B een storende invloed heeft gehad. Drie vormen van secundaire victimisatie door de politie werden ter sprake gebracht. In de eerste plaats werd gerefereerd aan de bejegening door de politie bij het doen van aangifte. De meeste deelnemers leken zich niet serieus genomen te voelen door de politie. Meneer 1F verwoordde zijn ongenoegen hierover als volgt: "Je zou je minder slachtoffer hebben gevoeld, indien je serieus zou zijn genomen." In enkele gevallen werd door de betrokken functionaris(sen) getracht het slachtoffer te ontmoedigen om aangifte te doen of werd na het doen van aangifte aangegeven dat men geen opsporingsonderzoek hoefde te verwachten. Vaak werd hiervoor als argument gegeven dat het feitencomplex had plaatsgevonden in de privésfeer, zodat het voor de politie moeilijk zou zijn om opzettelijk handelen aan de zijde van de vermeende dader aan te tonen. Mevrouw 1B verwoordde dit als volgt: "De politie kiest voor de weg van de minste weerstand; de relationele sfeer, dat is hun escape". In de gevallen waarin wel aangifte was gedaan had men vaak de indruk dat de politie dit beschouwde als een instrument om het slachtoffer zijn of haar verhaal te kunnen laten doen, zonder dat de indruk werd gewekt dat alles in het werk zou worden gesteld om de zaak te onderzoeken. Mevrouw 1F sprak in dit verband met dit laatste van "oom agenttactiek". In de tweede plaats werd de gebrekkige wijze van informatieverschaffing door de politie ná aangifte genoemd, zij het dat dit geen door alle deelnemers gedeelde klacht lijkt te betreffen. Nadat aangifte was gedaan, werd vaak niets meer vernomen van de politie en moest men zelf contact opnemen met het bureau van aangifte. Soms kwamen zij er daarbij achter dat zij geen aangifte hadden gedaan, maar een melding. In de derde plaats werd door enkele slachtoffers gewezen op de manier waarop door de politie wordt omgegaan met privacygevoelige/vertrouwelijke informatie; zij verbaasden zich over het gemak waarmee hun (aangifte-)gegevens aan derden, waaronder de dader(s), werden doorgespeeld.

Secundaire victimisatie door andere partijen dan de politie

Andere bronnen van secundaire victimisatie die werden genoemd waren: rechters, de kosten van rechtshulpverlening, Slachtofferhulp Nederland (SHN), de dader en de wettelijke regeling ter zake van het recht op juridische bijstand. Ook hierbij dient vermeld te worden dat deze bronnen van secundaire victimisatie voornamelijk als zodanig kunnen worden beschouwd op basis van uitspraken van enkele individuele deelnemers. Een uitzondering hierop vormt de dader als bron van secundaire victimisatie; in een meerderheid van de gevallen leek deze de tenuitvoerlegging van een (civiel) vonnis, waarbij hij werd verplicht tot (terug-)betaling van een som geld aan het slachtoffer, onmogelijk te hebben gemaakt door te verhuizen en zich vervolgens niet te laten inschrijven bij de Gemeentelijke Basis Administratie van zijn nieuwe woonplaats.

Diverse uitspraken van de deelnemers waren illustratief voor hun gevoel secundair gevictimiseerd te zijn. Naast de eerder aangehaalde uitspraken, was onder meer de opmerking die een rechter tegenover mevrouw 1B had gemaakt om haar duidelijk te maken dat zij wel erg veel civiele procedures tegen haar ex-partner was gestart opmerkelijk. Die zou tegen haar hebben gezegd: "Mevrouw, wordt het niet eens tijd om te stoppen?". Mevrouw 1F kwalificeerde één van de rechtszittingen tegen haar ex-schoonzoon en diens vader als "een Muppetshow" om aan te geven dat zij en haar man tijdens de zitting het gevoel hadden gehad dat er niet naar hun verhaal werd geluisterd. Vermeldenswaard met betrekking tot de kosten van rechtsbijstand is de opmerking van meneer 1F, die aangaf: "Recht moet je kopen, zonder geld geen recht." Ten slotte is ook het volgende citaat van mevrouw 1F illustratief voor het thema secundaire victimisatie: "Je wordt niet één keer, maar drie keer slachtoffer: eerst van de dader, dan van de manier waarop je door politie wordt behandeld en dan nog vanwege de advocaatkosten die je moet maken."

Thema 2: kennisgebrek aan de zijde van de politie over het daderprofiel

Veel deelnemers gaven aan de indruk te hebben dat aan de zijde van de politie weinig kennis bestaat over de werkwijzen die daders hanteren om hun slachtoffers geld afhandig te maken; algemeen gedeeld werd de opvatting dat psychopathologische trekken van de daders ten grondslag liggen aan hun manipulatieve gedragingen. Aangenomen werd dat daders bewust op zoek gaan naar een kwetsbaar slachtoffer en het juiste moment afwachten om hun slag te slaan. Vrijwel iedereen was het erover eens dat daders beschikken over verbale gaven en die aanwenden om het slachtoffer te bespelen. Volgens de deelnemers zou kennisvergroting onder politiefunctionarissen kunnen voorkomen dat ook zij door de dader, bijvoorbeeld tijdens een eventueel opsporingsonderzoek, op het verkeerde been worden gezet.

Thema 3: de gebrekkige werking van het strafrecht

Naast kritiek op de politie, werd door sommige slachtoffers ook begrip getoond voor de positie waarin zij zich bevindt; door veel slachtoffers werd benadrukt dat het voor de politie lastig is om het bewijs ten aanzien van delicten als oplichting rond te krijgen. Sommige aanwezigen pleitten daarom voor aanpassing van het Wetboek van Strafrecht om dit te vergemakkelijken⁵.

Thema 4: aangetast zelfbeeld

Een thema dat niet expliciet tijdens de focusgroep naar voren kwam, maar wel impliciet, was een aangetast zelfbeeld; veel deelnemers gaven aan zich dom te voelen en begrepen niet hoe zij zich hadden kunnen inlaten met hun ouders. Typerend in dit verband was een opmerking van mevrouw 1G, die zei: "Hij is de professionele crimineel en ik ben de domme crimineel." Zoals hierboven al werd opgemerkt, trachtte mevrouw 1F dit gevoel te ontkrachten⁶.

3.2. Focusgroep II: relatiefraude (2)

3.2.1 Achtergrondinformatie

Het gesprek vond plaats op maandag 20 april 2009 tussen 19:00 uur en 20:30 uur en telde negen deelnemers: zeven vrouwen en twee mannen. Eén slachtoffer heeft zich tussentijds afgemeld.

3.2.2 Feitenrelaas per deelnemer

Meneer 2A (52 jr., gescheiden, hoger beroepsonderwijs) is getrouwd geweest met een dame van Russische afkomst. Met haar is hij een eigen zaak begonnen (een lijstenmakerij in combinatie met de verkoop van Russische kunstwerken). Aanvankelijk zou de dochter van zijn vrouw, op verzoek van haar vader, in Rusland blijven, maar vlak vóór haar achttiende verjaardag verhuisde zij alsnog naar Nederland. Toen zij eenmaal vijf jaar in Nederland verbleef "en dus veilig was" ontving meneer 2A een brief van de advocaat van zijn vrouw waarin hij werd beschuldigd van agressief gedrag. Kort daarna lokte zijn vrouw een ruzie uit, die onttaarde in een vechtpartij tussen meneer 2A en zijn vrouw en diens dochter. Hij kreeg hierop een huisverbod en "had daarna helemaal niets meer". Een week nadat het huisverbod was ingegaan, toen hij in de krant vernam dat zijn ex-vrouw en haar dochter (zijn deel van) de zaak zouden overnemen, is hij het huis binnengedrongen en heeft hij de gehele boekhouding meegenomen. Hieruit bleek dat zijn ex-vrouw negen bankrekeningen, vijf creditcardkredieten en twee spaarrekeningen had afgesloten zonder zijn medeweten. Via deze rekeningen verrichtte zij allerlei onduidelijke transacties, waardoor veel geld is verdwenen. Hij probeert al twee jaar te achterhalen wat er precies gebeurd is en is hier vrijwel dagelijks mee bezig. Juridische procedures hebben vooralsnog niets opgeleverd, maar sinds kort heeft hij de indruk dat zijn inspanningen succes beginnen op te leveren; hij heeft een schikking aangeboden

---

⁵ De delictomschrijving van oplichting zoals opgenomen in artikel 326 van het Wetboek van Strafrecht vereist thans dat de dader het oogmerk moet hebben gehad zichzelf of een ander wederrechtelijk te bevoordelen door gebruikmaking van "een valse naam, valse hoedanigheid, listige kunstgrepen of een samenweefsel van verdichtsels". Kennelijk bedoelden de deelnemers aan de focusgroep dat met name de geciteerde zinsnede uit de delictomschrijving vaak lastig valt hard te maken voor politie en justitie.

⁶ Dit thema staat ook centraal in het zogenaamde Shattered Assumptions-model van Janoff-Bulman (1992); volgens dit model veranderen fundamentele opvattingen die men heeft over zichzelf, anderen en de wereld waarin men leeft door het meemaken van een ernstige of traumatische gebeurtenis. Hieronder valt onder meer het vertrouwen dat men schept in de medemens. Als gevolg van deze veranderde opvattingen kunnen psychische klachten ontstaan.

gekregen. Meneer 2A stelt dat hij nog over € 40.000 van zijn ex-vrouw tegoed heeft. Hij is van plan een boek te schrijven over zijn ervaringen en heeft al het een en ander geplaatst op het internet. Zijn ex-vrouw heeft hierom aangifte tegen hem gedaan wegens smaad. Meneer 2A maakte een verbitterde, maar strijdbare en soms enigszins agressieve indruk.

Mevrouw 2B (53 jr., alleenstaand, middelbaar beroepsonderwijs) stelde te zijn opgelicht door een “ex-relatie”; zij heeft hem herhaaldelijk contant geld geleend om zijn eigen zaak draaiende te houden. De relatie heeft ongeveer acht maanden geduurd. In totaal is zij € 50.000 kwijtgeraakt. Regelmatig heeft zij gevraagd om terugbetaling van het geleende geld en is daarbij telkens bedreigd (haar ex is een “kamper”). Mevrouw 2B heeft bij de politie aangifte gedaan van oplichting. Vanwege bewijsgebrek kon de politie niets voor haar betekenen. Mevrouw 2B maakte een bijzonder strijdbare indruk; zij gaf onder meer aan “vandaag of morgen een handgranaat in die woonwagen te gooien”. Mevrouw 2B heeft haar verhaal ook op televisie bij het programma TROS Opgelicht uit de doeken gedaan.

Meneer 2C (36 jr., alleenstaand, middelbaar beroepsonderwijs) is opgelicht door zijn ex-vriendin, met wie hij drie jaar heeft samengewoond. Hij is op een gegeven moment bij haar ingetrokken, waarna hij zich ontfermde over de verbouwwerkzaamheden die moesten worden verricht in haar appartement. Hij hield zich niet bezig met financiën; die werden door zijn ex-vriendin verzorgd. Na drie jaar kon hij vertrekken. Zij had, zo is hem achteraf gebleken, op dat moment al vijf maanden een relatie met een ander. Hij denkt ongeveer een halve ton in euro's te hebben verloren. Bankrekeningafschriften en bonnetjes voor spullen die hij had aangeschaft in verband met de verbouwing zijn verdwenen. Meneer 2C heeft negen rechtszaken gevoerd om zijn geld terug te krijgen. De juridische procedures hebben in totaal ongeveer acht jaar in beslag genomen. Telkens werd zijn ex-vriendin in het gelijk gesteld. De juridische strijd heeft hem enorm veel tijd, geld, energie en indirect ook zijn baan gekost. Meneer 2C gaf meerdere malen aan dat hij zich machteloos voelde. De machteloosheid kwam ook tot uitdrukking in zijn gespreksofstelling; hij maakte een wat gelaten indruk en leek te berusten in wat hem is overkomen. Hij vindt dat hij zelf “wat naïef” is geweest.

Mevrouw 2D (42 jr., alleenstaand, middelbaar beroepsonderwijs) heeft enkele jaren geleden een man ontmoet, op wie zij al snel verliefd werd. Zij was op dat moment alleenstaand moeder. Omdat hij nog getrouwd was, heeft zij hem gedwongen voor haar of zijn vrouw te kiezen. Hij koos uiteindelijk voor mevrouw 2D. Omdat hij wegging bij zijn vrouw, had hij woonruimte nodig; hij stelde haar daarom voor bij haar in te trekken. In eerste instantie voelde zij hier niets voor, maar al snel ging zij toch overstag. In de tussentijd had zij € 25.000 aan schuld voor hem afgelost. Na afloop van een amateurtoneelvoorstelling waar zij aan meedeed werd zij, ten overstaan van 250 man, door hem ten huwelijk gevraagd. Omdat zij over behoorlijk wat eigen geld beschikte (€ 80.000), wilde zij graag op huwelijkse voorwaarden trouwen. Enkele dagen voordat het een en ander beschreven zou worden bij de notaris heeft hij haar weten over te halen toch in gemeenschap van goederen te trouwen. De kink kwam in de kabel toen bleek dat hij ten onrechte in zijn functie van salarisadministrateur geld overmaakte naar zijn eigen bankrekening en niet bleek te beschikken over de diploma's die hij stelde te hebben gehaald. Het vertrouwen van mevrouw 2D in haar man was hierdoor zodanig geschonden dat zij in relatietherapie zijn gegaan. Dit heeft uiteindelijk niets opgeleverd,

volgens de huisarts van mevrouw 2D omdat haar ex-partner leed aan “pseudologica fantastica”. Mevrouw 2D kwam hierdoor “in de knoei met zichzelf”, zo ernstig dat zij zelfs heeft overwogen om zelfmoord te plegen; de zorg over haar dochtertje was de belangrijkste reden om toch te blijven leven. Op advies van haar moeder heeft zij zich gemeld bij een GGZ-instelling. Dankzij de behandeling was zij sterk genoeg om de relatie te beëindigen. Aanvankelijk weigerde zij haar huis te verlaten, maar na verloop van tijd, in het bijzonder omdat zij voortdurend bedreigd werd door haar ex-partner en bang was dat hij haar iets zou aandoen, werd de situatie onhoudbaar en is zij tijdelijk bij haar ouders gaan wonen. Mevrouw 2D is niet te spreken over het handelen van de politie; op een gegeven moment ontving zij van haar voormalige burens telefonisch het bericht dat haar huisraad in de stromende regen op straat werd gezet. Zij is hierop naar haar huis gegaan en heeft 112 gebeld toen zij zag wat er gaande was. Zij vertelde de dienstdoende agenten dat een collega-rechercheur, met wie zij via misdaad anoniem in contact was gekomen (mevrouw 2D had via deze weg verschillende aangiften tegen haar ex-partner gedaan) en die zij op dat moment aan de lijn had, hen precies de situatie kon uitleggen. Zij weigerden echter hem te woord te staan. Mevrouw D heeft naar aanleiding hiervan een klacht ingediend bij de politie. Er heeft een aantal rechtszaken gediend. Telkens is mevrouw 2D door de rechter in het gelijk gesteld, maar haar ex-partner weigert simpelweg aan zijn betalingsverplichtingen te voldoen. Inmiddels is er beslag gelegd op zijn salaris. Mevrouw 2D herkent de opmerkingen van meneer 2A met betrekking tot het “zelf rechercheren”. Mevrouw 2D maakte een bijzonder strijdbare indruk.

Mevrouw 2E (32 jr., gehuwd, hoger beroepsonderwijs) is via het internet met haar ex-partner in contact gekomen. Vrij snel na het eerste contact is zij, op zijn aandringen, bij hem ingetrokken. Al gauw bleek dat hij kampte met financiële problemen; het water werd afgesloten vanwege het niet-voldoen van betalingsverplichtingen en regelmatig ontvingen zij brieven van deurwaarders. Mevrouw 2E is vervolgens “gaan betalen”. Omdat haar vriend gemeenteraadslid was en zich hard maakte voor verschillende goede doelen, dacht zij dat hij betrouwbaar was en haar op termijn wel zou terugbetalen. Dit bleek echter een misvatting te zijn; op het moment dat haar geld was opgesoupeerd en zij hem dit voorhield, deelde hij haar mede dat zij beter kon vertrekken. Toen zij enkele dagen later met een verhuishwagen haar spullen wilde ophalen, bleken alle sloten vervangen te zijn. Door tussenkomst van de politie heeft zij een deel van haar eigendommen toch kunnen veiligstellen; omdat zij enkele bonnen van zaken die zij had aangeschaft, waaronder een bank, aan de politie kon overleggen, werd haar ex-partner gesommeerd haar toegang tot de woning te verschaffen. Dit was de enige keer dat zij hulp van de politie heeft ontvangen. Zij heeft het vermoeden dat de plaatselijke politie wist dat haar ex-partner niet te vertrouwen was; vlak nadat zij bij hem was ingetrokken deed zij aangifte van een niet nader genoemd feit. Tijdens het doen van de aangifte raakte zij in gesprek met de agent die de aangifte opnam. Hij kende haar partner en vroeg haar herhaaldelijk of zij wel zeker wist dat zij met hem wilde gaan samenwonen. Toen zij na haar vertrek aangifte wilde doen van oplichting kreeg zij te horen dat men niets voor haar kon betekenen, omdat het een en ander had plaatsgevonden in de privésfeer. Kort na het verbreken van de relatie is mevrouw 2E erachter gekomen dat haar partner de avond na haar vertrek opnieuw een contactadvertentie op het internet had geplaatst. Mevrouw 2E raakte behoorlijk emotioneel tijdens het vertellen van haar verhaal. Behalve haar man, die zij ook via het internet heeft ontmoet, vertrouwt zij momenteel niemand meer.

Mevrouw 2F (leeftijd, burgerlijke staat en opleidingsniveau onbekend) is tijdens een vakantie aan de Algarve in contact gekomen met een Duitse vrouw, met wie zij bevriend raakte en twee weken lang optrok; ze huurden onder meer samen een auto, echter alleen op naam van mevrouw 2F. Mevrouw 2F kon uiteindelijk alleen voor de huur opdraaien; de vriendin heeft haar deel nooit terugbetaald. Later zijn zij nog een keer gezamenlijk naar de Algarve gegaan. Mevrouw 2F heeft die vakantie geboekt en voorgeschoten. Ook daarvoor is zij niet terugbetaald. Mevrouw 2F vertrouwde erop haar geld terug te krijgen, omdat haar vriendin getrouwd was geweest met een jurist en daarom wel betrouwbaar moest zijn. Bovendien had zij medelijden met haar vanwege haar psychische problemen. Achteraf denkt ze nog wel eens terug aan de opmerking die de Duitse tijdens hun eerste ontmoeting maakte: "Kan ik je bedriegen? Ja, ik kan je bedriegen." Mevrouw 2F gaf aan niet het gehele verhaal te willen vertellen; er hadden nog meer voorvallen plaatsgevonden, maar die wilde zij voor zichzelf houden.

Mevrouw 2G (37 jr., gescheiden, middelbaar beroepsonderwijs) heeft haar ex-partner in de kroeg ontmoet. Aanvankelijk moest zij niets van hem hebben, maar na verloop van tijd begon zij hem steeds aardiger te vinden; hij was attent (stuurde bloemen) en gaf haar veel aandacht. Hij vertelde haar wegens geldproblemen zijn huis uit te moeten en vroeg haar na ongeveer drie maanden of hij tijdelijk bij haar mocht komen wonen. Mevrouw 2G stemde hiermee in. De problemen begonnen toen zij voor haar werk naar Zuid-Afrika moest afreizen. Omdat zij elkaar nog maar kort kenden, wilde mevrouw 2G niet dat haar vriend tijdens haar afwezigheid in haar huis verbleef. Achteraf bleek hij dit toch gedaan te hebben; zij ontving van de KPN een telefoonrekening van fl. 1.500,- voor telefoongesprekken die waren gevoerd via haar vaste lijn terwijl zij in het buitenland zat. Toen zij hem hiermee confronteerde verwees hij haar naar iemand die zijn boekhouding deed. Die bleek echter niet zijn boekhouder te zijn. Naderhand heeft zij ook nog een weekendje Eurodisney betaald, aanbatalingen voor nieuwe meubels gedaan en € 25.000 gestoken in een glazenwassersbedrijf dat hij zou overnemen. Dit laatste heeft zij laten beschrijven door de notaris, voordat zij gingen trouwen. Al drie weken na het huwelijk heeft zij de scheiding aangevraagd, omdat de ene na de andere brief van deurwaarders verscheen. Mevrouw 2G vertelde dat ook agressie een rol speelde in de breuk; zowel zij als haar vierjarige dochtertje werden door haar ex-partner geslagen. Zij vindt haar ex-partner een psychopaat; voor de ogen van haar dochtertje heeft hij zelfs een hondje doodgegooid tegen een muur. Volgens mevrouw 2G heeft de politie niets voor haar kunnen doen; herhaaldelijk heeft zij aangifte gedaan wegens gewelddadigheden om vervolgens, nadat haar partner daarmee door de politie was geconfronteerd, uit wraak opnieuw geslagen te worden. Mevrouw kwam sterk over, maar benadrukte enkele malen haar kwetsbaarheid.

Mevrouw 2H (56 jr., alleenstaand, middelbaar beroepsonderwijs) heeft in 2001 een man leren kennen. Beiden hadden een eigen huis. Hij wilde op een gegeven moment gaan samenwonen, maar niet in haar huis. Zijn huis moest echter verbouwd worden. Uiteindelijk heeft zij haar huis verkocht en € 150.000 van de overwaarde in de verbouwing van zijn huis gestoken. Zij hadden afgesproken dit notarieel te zullen vastleggen, maar twee maanden nadat zij bij hem in was getrokken wilde hij hier niets meer van weten. Daarop is de relatie stukgelopen. Inmiddels is zij bijna vier jaar aan het procederen om haar geld terug te krijgen.

Mevrouw 21 (leeftijd onbekend, samenwonend met partner, lager beroepsonderwijs, verschenen in bijzijn van haar vriend) is vier jaar geleden weduwe geworden. Kort daarna heeft zij een man van Indonesische afkomst ontmoet. Hij haalde haar over te investeren in een goed doel. Korte tijd later vertelde hij haar dat hij schulden had en vroeg hij haar of zij hem wilde helpen met aflossen. Zij stemde hiermee in en gaf hem contant geld; wanneer zij een bedrag naar hem zou overschrijven, dan zou dat naar de “verkeerde schuldeisers” gaan. Ze hadden afgesproken door de notaris te laten beschrijven hoeveel geld zij aan hem had geleend. Twee dagen vóór de afspraak bij de notaris was hij plotseling vertrokken naar Indonesië. Mevrouw 21 heeft zich toen onmiddellijk gewend tot de politie, maar die vertelde haar dat zij moest kunnen bewijzen geld aan hem te hebben gegeven, bijvoorbeeld door middel van bankrekeningafschriften. Het financiële verlies staat volgens mevrouw 21 niet in verhouding tot de emotionele schade die zij heeft ondervonden; het ergste van de hele toestand vindt zij dat het haar “zo heeft veranderd”. Mevrouw 21 maakte een rustige indruk en was goed in staat haar verhaal te verwoorden.

3.2.3 Gespreksverloop

Het gesprek begon op tijd. In tegenstelling de eerste focusgroep over relatiefraude, verliep het gespreksverloop vrij rommelig doordat de deelnemers door elkaar heen praatten; beide onderzoekers moesten de deelnemers enkele keren verzoeken dit niet meer te doen om het gesprek niet te laten ontsporen. Opvallend was voorts dat de deelnemers erg lang van stof waren, met als gevolg dat het overgrote deel van de tijd is besteed aan de individuele feitenrelazen. Interactie vond vooral plaats in de vorm van *reacties* op opmerkingen van anderen, zonder dat die de bedoeling leken te hebben een vruchtbare discussie op te starten; regelmatig werden bijvoorbeeld opmerkingen geplaatst die in de ogen van de onderzoekers louter tot doel leken te hebben de aandacht op zichzelf te vestigen. Veel van de deelnemers leken nog steeds behoorlijk in beslag te worden genomen door wat hen was overkomen.

Aan het einde van het gesprek heeft onderzoeker 1 de deelnemers gevraagd welke belangrijke zaken volgens hen naar voren waren gekomen tijdens het gesprek, omdat tot dan toe een groot deel van het gesprek in het teken had gestaan van de verhalen van de afzonderlijke deelnemers. Eén deelnemer wees hierbij op het gevoel van machteloosheid dat haar was blijven bijstaan door de passieve houding van de politie. De andere deelnemers sloten zich hierbij aan, waarbij wederom werd gerefereerd aan eigen ervaringen. Treffend was de vraag die door meneer 2A werd opgeworpen, namelijk: “Waar kun je nu in Nederland als slachtoffer terecht?”. Tot een opsomming van punten zoals in focusgroep 1 is het niet gekomen.

3.2.4 Thematiek

De thema's die met betrekking tot de tweede focusgroep over relatiefraude kunnen worden vastgesteld vertonen overeenkomsten met de thema's die een rol leken te spelen in de eerste groep, zij het dat ook andere thema's aan de orde schenen te zijn. De volgende thema's konden worden onderscheiden: 1) het beeld van de dader als psychopaat, 2) verandering van de eigen persoon(-lijkheid) en het eigen wereldbeeld, 3) secundaire victimisatie, 4) positieve ervaringen op relatiegebied, 5) gevoelens van boosheid, frustratie en machteloosheid en 6) meervoudig slachtofferschap in de vorm van huiselijk geweld.

Thema 1: het beeld van de dader als psychopaat

Vergelijkbaar met de eerste focusgroep, werd door de deelnemers veelvuldig gesuggereerd dat de betrokken daders psychopathologische trekken hebben, waardoor zij in staat zijn op een gewetenloze en berekenende manier slachtoffers te maken. Ook in deze focusgroep werd uitgesproken dat de daders bewust op zoek lijken te zijn geweest naar een kwetsbaar slachtoffer. Anders dan de deelnemers aan de eerste focusgroep was dat de deelnemers niet expliciet van mening waren dat de politie te weinig kennis heeft van het door hen geschetste daderprofiel. Eén slachtoffer leek dit wel impliciet te suggereren met de opmerking: “Je verwacht van de politie dat ze er wel doorheen prikken.”

Thema 2: verandering van de eigen persoon(-lijkheid) en het eigen wereldbeeld

Verschillende deelnemers merkten op dat zij door hun slachtofferschap een verandering in hun persoonlijkheid en wereldbeeld hadden ondergaan; herhaaldelijk werd aangegeven dat men het vertrouwen in anderen had verloren en achterdochtig was geworden. Mevrouw 2E vertelde hierover het volgende: “Mijn gevoel van eigenwaarde is afgenomen, mijn vertrouwen in mensen ben ik verloren en ook het plezier in het leven.” Eén slachtoffer sprak zelfs van een “tweede persoonlijkheid”. Deze opmerkingen sluiten aan bij het thema aangetast zelfbeeld, dat in de eerste focusgroep een rol leek te spelen.

Thema 3: secundaire victimisatie

Onder de deelnemers van de tweede focusgroep lijkt secundaire victimisatie eveneens op verschillende wijzen een rol te hebben gespeeld.

Secundaire victimisatie door de politie

Ook in deze focusgroep werd gerefereerd aan het optreden van de politie, waaronder vooral de bejegening door de politie tijdens het doen van aangifte en de gebrekkige informatieverschaffing ten aanzien van de aangifte zelf; de deelnemers leken zich te hebben gestoord aan de onverschillige en inactieve houding van politiefunctionarissen die hen ten deel was gevallen en beschreven welke impact dit op hen had gehad. Anders dan de deelnemers aan de eerste focusgroep, werd verschillende keren opgemerkt dat de inactieve houding aanleiding had gegeven om zelf op onderzoek uit te gaan. Meneer 2A zei in dit verband treffend: “Het is niet te geloven hoe vaak ik het advies “laat toch gaan” heb gekregen; je gaat op een gegeven moment zelf reageren.” Anderen wezen echter juist op het gevoel van boosheid dat was ontstaan doordat de politie hen op bagatelliserende wijze had proberen af te wimpelen. Illustratief in dit verband zijn de woorden van mevrouw 2G. Zij verwoordde haar frustratie als volgt: “Ik zei dat niet ik de dader was, maar dan zitten ze je gewoon midden in je gezicht uit te lachen. Je wordt boos en dan ziet de politie je op die manier.” Wederom was ook voor de deelnemers aan deze focusgroep niet altijd duidelijk geweest dat men geen aangifte had gedaan, maar een melding.

Secundaire victimisatie door andere partijen dan de politie

Andere bronnen van secundaire victimisatie betroffen notarissen, advocaten en de dader; verscheidene slachtoffers waren van mening dat notarissen hun cliënten beter moeten informeren over de risico's die kleven aan het aangaan van financiële verplichtingen binnen een relatie en dat de hoge tarieven die worden gehanteerd door advocatenkantoren er in feite op neerkomen dat goede rechtshulpverlening slechts voor weinigen is weggelegd. Ook in deze groep werd aangegeven dat daders bij verhuizing nalaten hun GBA-inschrijving te wijzigen, waardoor zij min of meer onvindbaar zijn en vonnissen niet ten uitvoer kunnen worden gelegd.

Thema 4: de gebrekkige werking van het strafrecht

Evenals in de eerste focusgroep, werd gewezen op de problemen die de politie ondervindt bij het sluitend krijgen van het bewijs in oplichtingszaken.

Thema 5: positieve ervaringen op relatiegebied

Twee deelnemers merkten op dat aan alle negatieve ervaringen ook één positief aspect kleefde; beiden hadden een andere partner ontmoet met wie zij momenteel een gelukkig bestaan leiden. Illustratief in dit verband is de volgende passage uit het relaas van mevrouw 2E: "Nadat ik bij hem ben weggegaan, heb ik zo'n gratis abonnement bij (...) afgesloten. Op een gegeven moment kreeg ik een mailtje van een jongen met de tekst "je mag best wel een keertje reageren hoor". Ik vond dat ie wel gelijk had en heb hem toen een mailtje gestuurd. Inmiddels ben ik met hem getrouwd en in verwachting van ons eerste kind." Ook de volgende opmerking van mevrouw 2I was veelzeggend: "'t Heeft ook iets moois opgeleverd; ik heb nu wel weer een nieuw maatje gevonden."⁷

Thema 6: meervoudig slachtofferschap in de vorm huiselijk geweld

Uit verschillende van de vertelde verhalen bleek dat huiselijk geweld tegen het slachtoffer een frequent voorkomend fenomeen was; in enkele gevallen was niet alleen sprake van een financieel conflict tussen het slachtoffer en de dader, maar leek het slachtoffer ook bedreigd en/of mishandeld te zijn geweest door de dader⁸.

3.3 Focusgroep III: beleggingsfraude

3.3.1 Achtergrondinformatie

Het gesprek vond plaats op woensdag 22 april 2009 tussen 15:30 uur en 17:00 uur en telde negen deelnemers: twee vrouwen en zeven mannen. Eén slachtoffer heeft zich tussentijds afgemeld. Vier slachtoffers zijn niet verschenen zonder bericht van verhindering.

---

⁷ Het hebben van positieve ervaringen op relatiegebied betreft één van de kernaspecten van een psychologisch fenomeen dat in de traumaliteratuur ook wel wordt aangeduid met de term *posttraumatische groei* (e.g. Tedeschi, Park, & Calhoun, 1998). Het gaat hierbij om een positieve verandering die het gevolg is van een traumatische ervaring die men heeft meegemaakt (Calhoun, Can, Tedeschi & McMillan, 2000). Deze verandering behelst niet een verbetering in de zin van een afname van klachten, maar refereert aan een toestand die beter is dan de situatie voorafgaande aan het trauma (e.g. Zoellner & Maercker, 2006).

⁸ Meervoudig slachtofferschap moet worden onderscheiden van herhaald slachtofferschap, dat het meerdere keren slachtoffer worden van hetzelfde (type) delict betreft (e.g. Kunst, Van Dijk, Pemberton & Bruinsma, 2008).

3.3.2 Feitenrelaas per deelnemer

Meneer 3A (62 jr., gehuwd, middelbaar beroepsonderwijs) is in 1994 via een kennis in contact gekomen met ene meneer X, die eigenaar was van een financieel adviesbureau. Meneer X heeft hem overgehaald geld tegen een zeer hoog rendement te beleggen; meneer X wekte de indruk dat hij optrad als een soort bank, maar in staat was hogere rendementen te behalen. Uiteindelijk bleek het geld helemaal niet te worden belegd en rechtsreeks te worden uitgekeerd aan nieuwe deelnemers; in eerste instantie werd er zogenaamd winst uitgekeerd, waardoor meneer 3A overging tot nieuwe inleggingen. In totaal heeft hij fl. 14.000,- verloren. Eenmaal heeft hij zijn inleg terugontvangen. Meneer 3A heeft geen vertrouwen meer in het Nederlandse rechtsstelsel. De strafrechtelijke vervolging van meneer X duurt nu al bijna tien jaar en nog steeds is niet duidelijk wat zijn straf zal worden; de behandeling van het hoger beroep dat door meneer X tegen zijn veroordeling door de rechtbank Zutphen is aangetekend bij het Hof in Arnhem is recent verdaagd. Meneer 3A is lid van de belangenvereniging van gedupeerden in de zaak van meneer X. Meneer 3A maakte de indruk nog steeds vol frustraties te zitten; hij ergert zich onder meer aan het feit dat aan meneer X slechts een taakstraf van 240 uur is opgelegd.

Mevrouw 3B (53 jr., alleenstaand, lager beroepsonderwijs, verschenen in bijzijn van haar vriend) is in '95-'96 door een familielid, eveneens gedupeerde, in contact gebracht met meneer X en heeft in totaal fl. 70.000,- verloren. Mevrouw heeft nooit iets uitgekeerd gekregen. Mevrouw 3B heeft twee of drie keer een bijdrage geleverd aan de juridische kosten die zijn gemaakt door de belangenvereniging. Vanwege geldgebrek was zij niet in staat verdere bijdragen te leveren. Mevrouw 3B gaf aan het fijn te vinden dat zij was uitgenodigd voor het groepsgesprek; dit gaf haar de idee dat "er nog iets mee gedaan wordt".

Meneer 3C (55 jr., alleenstaand, lager beroepsonderwijs) was halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw werkzaam bij de Belastingdienst. Door een collega werd hij in contact gebracht met meneer X. Zijn collega fungeerde als een soort agent voor meneer X. Meneer 3C heeft fl. 9.000,- verloren. Meneer 3C gaf aan deel te nemen aan het groepsgesprek "om eens te horen hoe dit nu allemaal kan".

Meneer 3D (70 jr., gehuwd, middelbaar beroepsonderwijs) vertelt dat hij zelf geen grote financiële verliezen heeft geleden door met meneer X in zee te gaan; via meneer Y, een compagnon van meneer X, is hij benaderd om in te stappen. Dit geldt wel voor zijn broer en een vriend van zijn broer, die respectievelijk voor fl. 5.000,- en fl. 10.000,- het schip in zijn gegaan. Meneer 3D heeft zelf wel veel geld verloren door deel te nemen aan andere "piramideachtige" praktijken. Hij schat bij drie andere gelegenheden achtereenvolgens fl. 2.400,-, fl. 3.000,-, fl. 30.000,-, fl. 210.000,-, € 5.000 en € 13.000 te hebben verloren. Meneer 3D vertelde ook zelf als agent te hebben gefungeerd in één van deze gevallen. Meneer 3D had gehoopt na zijn pensioen een camper te kunnen kopen; "het is een caravan geworden". Opvallend was zijn vermogen tot zelfkritiek tijdens het gesprek, wat bleek uit de volgende uitspraak: "Ja, maar we moeten ook naar onszelf kijken; wij waren hebberig."

Meneer 3E (63 jr., alleenstaand, middelbaar beroepsonderwijs) is via een goede kennis met meneer Y in contact gekomen. Hij heeft fl. 30.000,- verloren. Meneer 3E heeft nooit iets uitgekeerd gekregen. Hij begrijpt niet dat de Nederlandsche Bank niet heeft ingegrepen. Hij is niet te spreken over de rechter die de zaak van X en zijn compagnons

hebben behandeld en vermoedt dat hij “ook een belang had”. Meneer 3E is van mening dat gedupeerden zoals hij een “bonus” van de Nederlandsche Bank zouden moeten ontvangen.

Meneer 3F (69 jr., samenwonend met partner, middelbaar beroepsonderwijs) is via een kennis in contact gebracht met meneer X; in verband met de ziekte van zijn vrouw had hij hun huis verkocht en beschikte hij over veel geld. Hij heeft fl. 50.000,- ingelegd in de praktijken van X en zijn compagnons. Op een gegeven moment ontving hij een brief van een curator met de mededeling dat de zaak van X en zijn compagnons failliet was verklaard. Meneer 3F heeft ook via een aandelenlease bij een bank veel geld verloren. Ook hier is hij ingestapt via meneer X. Hem is hiervoor een compensatieregeling door de Nederlandsche Bank aangeboden; hiervan heeft hij geen gebruik gemaakt. Hij is momenteel nog steeds, via een stichting waarbij hij zich heeft aangesloten, aan het procederen tegen de bank. Hij heeft een restschuld van € 17.000 bij de bank. Hij weigert deze schuld te voldoen en wacht wel af wat er gaat gebeuren; desnoods gaat hij de gevangenis in. Hij gaf aan dat men wel snel tot actie moet overgaan, want hij is “al negenzestig”. Meneer 3F was niet te spreken over de inspanningen van de curator. Zo begrijpt hij niet dat geen beslag is gelegd op door meneer X in Polen aangekochte onroerende zaken. Hij heeft de curator een nieuwjaarskaart gestuurd om hem te “bedanken” voor zijn verrichtingen.

Meneer 3G (61 jr., gescheiden, hoger beroepsonderwijs) vertelde dat hij en zijn toenmalige vrouw hun financiën lieten regelen door meneer Z, eveneens een compagnon van meneer X. Hij toonde zich altijd zeer geïnteresseerd in hun persoonlijke situatie en bracht stevast aan het einde van een adviesgesprek de mogelijkheid om te beleggen via meneer X ter sprake. Ook trachtte hij meneer 3G en zijn vrouw ertoe te bewegen zijn verhaal op anderen over te brengen en dus als een soort tussenpersonen te fungeren. Hoewel ze twijfelden aan zijn bedoelingen, hebben meneer 3G en zijn vrouw fl. 9.000,- ingelegd; zij hadden met elkaar afgesproken de gok te wagen en elkaar achteraf, mocht het toch verkeerd gaan, geen verwijten te maken. Op een gegeven moment, ergens in 1995, vernamen zij niets meer van meneer Z en konden zij geen contact meer met hem krijgen.

Meneer 3H (60 jr., gehuwd, lager beroepsonderwijs) en **mevrouw 3H** (61 jr., gehuwd, lager beroepsonderwijs) lieten zich, evenals meneer 3G en diens vrouw, adviseren door meneer Z. Hij adviseerde hen hun spaarrekening op te heffen en een extra hypotheek af te sluiten. Dit zou fiscaal aantrekkelijk zijn. Het geld dat op de spaarrekening stond evenals een deel van het hypotheekbedrag is belegd via meneer X. In totaal hebben zij ongeveer fl. 85.000,- verloren. Een deel van dit geld (fl. 30.000,-) hadden zij willen geven aan hun kinderen. Hiernaast hebben zij zich laten overhalen te investeren via een bank; ook hierdoor hebben zij geld verloren. Eenmaal hebben zij een klein bedrag van meneer Z ontvangen, namelijk toen zij hun burens hadden weten over te halen ook in te stappen. Omdat hij dit aanvankelijk niet uit eigen beweging deed, terwijl dit hij wel aan hen beloofd had, kreeg mevrouw 3H het vermoeden dat er iets niet klopte. Zij heeft meneer Z hiermee telefonisch geconfronteerd; die ontkende haar aantijgingen, maar was een week later verhuisd naar België. Korte tijd later ontvingen meneer en mevrouw 3H een brief van de curator.

3.3.3 Gespreksverloop

Het gesprek begon op tijd en verliep vrij ordentelijk. De onderzoekers hadden de indruk dat de meeste deelnemers hun slachtofferervaringen, die in de meeste gevallen in de tweede helft van de jaren '90 van de vorige eeuw hadden plaatsgevonden, verwerkt hadden en leken te berusten in het feit dat zij geld hadden verloren. Eén deelnemer gaf dit ook expliciet aan door op te merken dat hij alles achter zich had gelaten en door de uitnodiging van de onderzoekers weer aan de gebeurtenissen herinnerd werd. Voorts bleek dit uit het feit dat de meeste deelnemers vrij kort van stof waren bij het vertellen van hun eigen verhaal. Desondanks kwam een interactief gesprek op gang, waarin de deelnemers elkaar uitgebreid vragen stelden; er leek een soort nieuwsgierigheid naar elkaars ervaringen te bestaan, vooral naar de bedragen die anderen waren kwijtgeraakt. Emotioneel werd het gesprek op geen enkel moment, wel werd zo nu en dan verteld over vroegere emoties en de gevolgen daarvan, zij het dat die in belangrijke mate ter sprake kwamen door interventies van meneer 3A, meneer 3F en meneer en/of mevrouw 3H, die allen nadrukkelijk aanwezig waren tijdens het gesprek. Mogelijk deden aan de focusgroep vooral slachtoffers mee die momenteel weinig tot geen emotionele problemen ondervinden door hun slachtofferschap; één van de deelnemers gaf aan dat “er hele grote persoonlijke drama’s zijn ontstaan” en leek hierbij te doelen op slachtoffers die niet aanwezig waren.

3.3.4 Thematiek

De volgende vier thema’s werden door de onderzoekers vastgesteld: 1) “oude dag” en financiële ondersteuning kinderen, 2) secundaire victimisatie, 3) ontevredenheid over het functioneren van de Nederlandse rechtsstaat en 4) behoefte aan erkenning door (gedeeltelijke) financiële genoegdoening. Het thema secundaire victimisatie werd onderverdeeld in drie subvormen.

Thema 1: “Oude dag” en financiële ondersteuning kinderen

Door veel deelnemers werd gerefereerd aan de bestemming die zij hadden voorzien voor het geld dat zij waren kwijtgeraakt; de meesten van hen zijn hun geld kwijtgeraakt aan het einde van hun arbeidscarrière en hadden dit willen gebruiken als extraatje tijdens hun pensioen of aan hun kinderen willen geven, bijvoorbeeld om de aankoop van een eerste eigen huis te kunnen financieren. Typisch voor dit thema zijn de volgende woorden van meneer 3F: “We hebben allemaal de leeftijd dat we niet meer werken. We hadden wat ruimer van onze oude dag kunnen genieten of iets aan onze kinderen kunnen geven. Dat kan nu niet.”

Thema 2: Secundaire victimisatie

Secundaire victimisatie speelde, evenals in de focusgroepen over relatiefraude, een belangrijke rol. Anders was dat niet of nauwelijks over de politie werd gerept. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat de daders vervolgd zijn en verantwoording hebben moeten afleggen voor hun daden. Geen van de aanwezigen leek aangifte bij de politie te hebben gedaan. Drie bronnen van secundaire victimisatie kwamen uitgebreid ter sprake: de rechter die de strafzaak in eerste aanleg voorzat, de houding van de verdachten ter zitting en de curator die het faillissement van de onderneming van de verdachten heeft afgehandeld.

Secundaire victimisatie door de rechtbank en de houding van de verdachten ter zitting

Tijdens het feitenrelaas van meneer en mevrouw 3H kwam naar voren dat de rechter tijdens de behandeling van de zaak ter zitting zich weinig respectvol had uitgelaten over de slachtoffers. Mevrouw 3H verwoordde dit als volgt: "Die rechter betitelde ons als "domme mensen". "Eigen schuld, dikke bult", zei ie. Ik ben toen ongelooflijk kwaad geworden, opgestaan en heb gezegd dat hij zo niet met ons mocht omgaan. Later heeft ie nog zijn excuses aangeboden, maar het tekent hoe ze naar je kijken." Enkele andere slachtoffers, die eveneens ter zitting aanwezig waren geweest, bevestigden de woorden van mevrouw 3H en leken sympathie te hebben gehad voor haar actie. Naast de onheuse bejegening door de rechter ter zitting, waren veel deelnemers ontevreden over de snelheid waarmee de strafzaak wordt afhandeld en de straffen die aan de daders in eerste aanleg zijn opgelegd; de daders hebben tegen het vonnis in eerste aanleg hoger beroep aangetekend, maar door een onderzoek naar hun geestelijke vermogens is de behandeling van het hoger beroep ter zitting vertraagd en heeft dit nog steeds niet plaatsgevonden. Aan slechts één van de daders is door de rechtbank een straf opgelegd, te weten een onvoorwaardelijke taakstraf van 240 uur. De anderen zijn vrijgesproken, althans niet veroordeeld. Meneer 3F verwoordde zijn ongenoegen hierover met de opmerking: "Misschien is er wel een uitspraak voordat ie is overleden." Opmerkelijk was voorts dat de daders in oude en versleten kleding ter zitting waren verschenen, terwijl zij tijdens afspraken met de slachtoffers altijd onberispelijk gekleed waren geweest. Veel deelnemers hadden zich hieraan gestoord.

Secundaire victimisatie door de curator

Veel deelnemers waren ontevreden over de manier waarop de curator hun belangen had behartigd en hadden de indruk dat hij zich weinig inspanningen had getroost om de opbrengst uit de boedel zo groot mogelijk te doen zijn, zij het dat vooral meneer 3A en meneer 3F verbolgen leken te zijn over diens nalatige houding. Eerstgenoemde verantwoordde zijn ongenoegen met de woorden: "De curator interesseert 't ook geen moer, die zit er voor zijn uurtarief en niet voor ons." Laatstgenoemde deed dit door het volgende op te merken: "Als er een autobedrijf failliet gaat, dan doen ze gelijk de deur dicht en proberen ze het beste voor de bank eruit te halen. Nu gaat 't om mensen zoals wij en doet zo'n curator helemaal niets voor je."

Thema 3: ontevredenheid over het functioneren van de Nederlandse rechtsstaat

Naast secundaire victimisatie, dat primair het (niet-)handelen lijkt te betreffen van een specifieke, met naam te noemen, derde partij waarmee een slachtoffer in het natraject van zijn slachtofferervaring(en) te maken heeft gehad, was tevens sprake van grote ontevredenheid over het functioneren van het Nederlandse rechtssysteem in het algemeen. Dit thema werd getriggerd door een vraag van meneer 3A aan alle deelnemers. Hij vroeg de aanwezige slachtoffers: "Als jullie nu eens op een schaal van één tot tien mochten aangeven wat deze zaak met jullie vertrouwen in de rechtsstaat heeft gedaan? Nou, bij is dat tot min honderd gedaald." Hierop volgde een litanie van klachten over partijen waarmee geen van de slachtoffers direct te maken lijkt te hebben gehad. Vooral de Kamer van Koophandel moest het hierbij ontgelden. Mevrouw 3H zei hierover: "Zij waren een beheers- en vermogenkantoor en daar hebben ze misbruik van gemaakt. Daar heb ik me nog het meest aan gestoord; ze stonden ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en hadden de goedkeuring van het BKR in Tiel. We dachten dus dat ze betrouwbaar waren." In reactie hierop merkte meneer 3A op: "De Kamer van Koophandel stelt niets voor, daar heb je niets aan".

Andere partijen waarover de deelnemers zich negatief uitlieten waren: het BKR⁹, de Nederlandsche bank en het AFM¹⁰. Samengevat en meer concreet behelsde hun kritiek twee punten. In de eerste plaats leken de deelnemers behoefte te hebben aan een gemakkelijkere en duidelijkere rechtsgang. Zo werd niet goed begrepen waarom een slachtoffer zich eerst moet voegen in een strafzaak, alvorens in aanmerking te kunnen komen voor schadevergoeding door de strafrechter, en dat vervolgens opnieuw moet doen in hoger beroep. Ook werd niet begrepen waarom daarnaast nog een civiele procedure moet worden opgestart, indien de vordering van een slachtoffer te complex is om door de strafrechter beoordeeld te worden. Meneer 3F verwoordde dit onbegrip als volgt: “Zo’n rechter moet gewoon zeggen: kom op, die mensen hebben allemaal hard gewerkt voor hun geld, die moeten in ieder geval ongeveer zoveel terugkrijgen.” Voorts was voor veel deelnemers onduidelijk geweest welke stappen zij hadden moeten ondernemen om op de hoogte te blijven van het strafrechtelijk onderzoek. Dit lijkt de reden te zijn geweest waarom veel slachtoffers lid zijn geworden van de eerder genoemde belangenvereniging. Wederom meneer 3F zei hierover: “Dat is toch gewoon een taak van de overheid, het is toch belachelijk dat wij als gedupeerden een belangenvereniging moeten oprichten.” Meneer 3A sprak in dit verband van “een totale desinteresse van de overheid voor slachtoffers”. In de tweede plaats werden opmerkingen gemaakt die onder de algemene noemer van preventie zouden kunnen worden geplaatst. De deelnemers waren het er roerend over eens dat zwaarder straffen de kans op recidive door de daders zou kunnen verkleinen. Hiernaast werd gesuggereerd om een soort keurmerk voor financiële adviesbureaus in te voeren, zodat consumenten beter kunnen inschatten of zij met een betrouwbare partij te maken hebben.

Thema 4: behoefte aan erkenning door (gedeeltelijke) financiële genoegdoening

In aansluiting bij het vorige thema, zij het vooral naar aanleiding van een opmerking van meneer 3E, leek onder de slachtoffers behoefte te bestaan aan een vorm van genoegdoening voor slachtoffers van beleggingsfraude die vergelijkbaar is met de bedragen die uit het Schadefonds Gewelddismisdrijven kunnen worden uitgekeerd aan slachtoffers van gewelddismisdrijven. Meneer 3F verwoordde deze behoefte met de opmerking: “Al had ik maar fl. 10.000,- teruggekregen, dan had ik in ieder geval nog iets van genoegdoening gehad.”¹¹

3.4 Focusgroep 4: identiteitsfraude

3.4.1 Achtergrondinformatie

Het gesprek vond plaats op woensdag 6 mei 2009 tussen 19:00 uur en 20:30 uur en telde drie deelnemers; allen waren man. Geen enkel slachtoffer dat voor het gesprek was uitgenodigd heeft zich tussentijds afgemeld of is zonder bericht van verhindering niet verschenen.

---

⁹ Bureau Krediet Registratie

¹⁰ Autoriteit Financiële Markten

¹¹ De behoefte aan erkenning, al dan niet in de vorm van financiële compensatie, is een thema dat veelvuldig wordt bediscussieerd in de victimologische literatuur (e.g. Groenhuijsen, 2008; Shapland, 1984; Ten Boom & Kuijpers, 2007; Van Dijk, Groenhuijsen & Winkel, 2007). Onderzoek onder slachtoffers van geweld lijkt te suggereren dat compensatie door de staat een negatief effect (i.e., geassocieerd is met een verlaging van klachten) heeft op symptomen van posttraumatische stress stoornis (Kunst, Winkel & Bogaerts, in druk).

3.4.2 Feitenrelaas per deelnemer¹²

Meneer 4A (70 jr., gescheiden, middelbaar beroepsonderwijs) had in het verleden diverse horeca-etablisementen, waaronder een café en laatstelijk een croissanterie. De boekhouder van meneer 4A heeft in 1995-1996 een lening op naam van meneer 4A ten bedrage van fl. 17.000,- bij een verzekeringsmaatschappij afgesloten. Hij gebruikte hiervoor kopieën van identiteitsbewijzen en vervalste handtekeningen. In 1998 is hij hier achter gekomen tijdens de afhandeling van een faillissement. In een civiele zaak is bepaald dat niet meneer 4A maar diens boekhouder de lening bij de verzekeringsmaatschappij heeft afgesloten. In 2008 heeft meneer 4A aangifte gedaan tegen de boekhouder en de verzekeringsmaatschappij. Een kopie van het proces-verbaal heeft hij nog steeds niet ontvangen. De verzekeringsmaatschappij heeft beslag gelegd op zijn AOW-uitkering; de verzekeringsmaatschappij beschikte namelijk over een vonnis uit 1997-1998 waaruit bleek dat meneer 4A schuldplchtig is. Meneer 4A staat geregistreerd bij het BKR vanwege het niet voldoen van zijn schuld. De schuld is inmiddels aanzienlijk opgelopen vanwege incassokosten en rente; een groot deel van het eigen vermogen van meneer 4A, dat als oudedagsvoorziening hadden moeten dienen, dreigt hierdoor in rook op te gaan. Meneer 4A heeft een advocaat in de arm genomen om te bezien hoe hij de verzekeringsmaatschappij kan aanpakken. Meneer 4A heeft ook overwogen om bij het KiFiD¹³ een klacht in te dienen tegen de verzekeringsmaatschappij, maar dat heeft vanwege het vonnis waarover zij beschikken weinig zin. Aanvankelijk maakte meneer 4A een vrij ontspannen indruk, maar na verloop van tijd, mogelijk door de opmerkingen van meneer 4C, veranderde zijn houding en werd hij emotioneler; hij vertelde onder meer dat hij met enige regelmaat zijn gevoelens en ervaringen opschrijft in een klein notitieboekje. Ook gaf hij aan zich “een enorme kluns” te voelen.

Meneer 4B (62 jr., gehuwd, middelbaar beroepsonderwijs) ontving op een gegeven moment zijn loonstrook niet. Hij vermoedt dat deze is ontvreemd uit zijn brievenbus. Enkele dagen daarna ontving hij een schrijven van een bank met daarin de mededeling dat hij werd gefeliciteerd met zijn recent geopende betaalrekening. Hij is hierop naar de politie gegaan. Kort daarna werd € 9,95 van zijn rekening afgeschreven. Het bleek om een afschrijving door een provider van mobiele telefonie te gaan. Bij de provider was een abonnement op naam van meneer 4B afgesloten. Het toegekende nummer is dezelfde dag afgesloten vanwege ongebruikelijk hoge gesprekskosten op de eerste dag van het abonnement. Enige tijd later ontvingen hij en zijn vrouw een brief van de Belastingdienst waarin werd bevestigd dat hun zorgtoeslag “op hun verzoek” in het vervolg op een ander bankrekeningnummer zou worden gestort. Meneer 4A en zijn vrouw hebben het BKR verzocht om inzage in hun gegevens gevraagd om te kunnen checken of een lening op hun naam was afgesloten die niet was/werd terugbetaald. Dit bleek niet het geval te zijn. Aanvankelijk was het behoorlijk lastig het bankrekeningnummer waarop de zorgtoeslag gestort zou gaan worden terug te wijzigen, omdat de oude DIGID-code niet meer gebruikt kon worden. Van de belastingfraude heeft meneer 4B aangifte gedaan bij de FIOD¹⁴. Met uitzondering van het eerder genoemde bedrag, is meneer 4B niet financieel gedupeerd. Meneer 4B gaf in reactie op een vraag van meneer 4C aan dat hij op een gegeven

---

¹² Alle deelnemers aan de focusgroep zijn slachtoffer van *financiële identiteitsroof*. Deze vorm van identiteitsfraude moet worden onderscheiden van *criminele identiteitsroof*. In het laatste geval maakt de dader vooral gebruik van de identiteit van het slachtoffer om strafbare feiten te kunnen plegen en strafvervolgning te ontlopen en niet zozeer om daarmee financieel voordeel te behalen (Van der Meulen, 2006).

¹³ Klachteninstituut Financiële Dienstverlening

¹⁴ Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst

moment een beetje “paranoia” werd; zo heeft hij een filmopname gemaakt van iemand die zich “verdacht” bij zijn brievenbus ophield. Meneer 4C maakte aanvankelijk een zeer nerveuze indruk. Naarmate het gesprek vorderde werd hij rustiger en stelde hij zich zeer inlevend op, in het bijzonder ten opzichte van meneer 4A.

Meneer 4C (44 jr., gehuwd, hoger beroepsonderwijs) gaf expliciet te kennen deel te nemen aan het onderzoek in de hoop dat de uitkomsten aanleiding zouden vormen tot verbetering in de opsporing en hulpverlening. Meneer 4C kwam er begin 2008 achter dat een creditcard op zijn naam was aangevraagd toen een bedrag van zijn bankrekening werd afgeschreven in verband met een betaling die zou zijn gedaan via een hem onbekende creditcard. Waarschijnlijk is de creditcard aangevraagd met behulp van een kopie van zijn paspoort dat bij een inbraak is ontvreemd uit een winkel van een provider van mobiele telefonie, waar hij een nieuw abonnement had aangevraagd. De bank van meneer 4C zegde op een gegeven moment een lopend krediet op dat hij had afgesloten vanwege een BKR-registratie. De heer 4C is op zijn strepen moeten gaan staan om aangifte bij de politie te kunnen doen. Aanvankelijk weigerde de dienstdoende agente zijn aangifte op te nemen, omdat hij “geen slachtoffer” zou zijn. Omdat hij zijn poot stijf hield, heeft hij uiteindelijk toch aangifte kunnen doen. Na een jaar - eind 2008 - werd het krediet van meneer 4C bij zijn bank weer geactiveerd. Meneer 4C heeft ongeveer drie werkweken besteed om erachter te komen wat er precies was gebeurd. Hierdoor heeft hij inkomsten gederfd. Als beginnend ondernemer heeft hij een moeilijke tijd doorgemaakt, in het bijzonder door de BKR-registratie. Hij verwoordde dit gevoel met de woorden: “Je bent een persona non grata.” Meneer 4C maakte een bijzonder strijdbare indruk. Hij gaf de twee andere deelnemers, en vooral meneer 4A, voortdurend adviezen over de strategie die het beste kan worden gevolgd om achter de waarheid te komen.

3.4.3 Gespreksverloop

Het gesprek verliep ontspannen en geordend. Mogelijk vanwege het kleine aantal deelnemers, vond veel interactie plaats tussen de deelnemers; de deelnemers stelden elkaar vragen, toonden empathie en gaven elkaar tips. Opvallend was dat het verhaal van meneer 4A na verloop van tijd een centrale rol tijdens het gesprek ging innemen. In tegenstelling tot de twee andere deelnemers, was hij de enige die nog altijd verwickeld was in een (juridische) strijd om zijn gelijk te halen en zijn geld terug te krijgen. Zoals hiervoor al werd opgemerkt, stelde vooral meneer 4C hem veel vragen over de stappen die hij had ondernomen en wees hij hem op de mogelijkheden die nog openstonden.

3.4.4 Thematiek

Slechts twee thema's werden door de onderzoekers in onderlinge overeenstemming vastgesteld: 1) niet kunnen bevatten wat er aan de hand is/onwezenlijkheid en 2) nergens terecht kunnen met je verhaal.

Thema 1: Niet kunnen bevatten wat er aan de hand is/onwezenlijkheid

De deelnemers gaven aan dat zij in eerste instantie niet of nauwelijks konden bevatten wat er aan de hand was; alle drie waren zij er op een gegeven moment achtergekomen dat zij financieel benadeeld waren of werden, maar hadden niet onmiddellijk door gehad dat dit werd veroorzaakt door een derde die zich valselijk voor hen uitgaf. Het besef slachtoffer te zijn geworden van identiteitsfraude hadden zij vervolgens als zeer onwezenlijk ervaren. Meneer 4B verwoordde dit gevoel met de woorden: “Het is een heel raar idee dat er plotseling iemand met je identiteit rondloopt. Anderen bemoeien zich met

jouw zaken, maar je krijgt je vinger niet achter de waarheid. Je zit geestelijk in een gevangenis.”

Thema 2: Nergens terecht kunnen met je verhaal

Centraal tijdens het gesprek stonden ook de inspanningen die de slachtoffers zich hadden moeten getroosten om de fraude te stoppen en de dader(s) aan te pakken. Alle drie de deelnemers hadden de indruk dat de bevoegde autoriteiten zelf weinig kennis hebben van identiteitsfraude en om die reden hun verantwoordelijkheid telkens op anderen proberen af te schuiven, met als gevolg dat, om in de woorden van meneer 4B te spreken, “Jan en alleman er zich mee bemoeit”, maar slachtoffers feitelijk nergens terecht kunnen met hun verhaal. Treffend werd dit laatste verwoord door meneer 4A, die opmerkte: “Als je bij Slachtofferhulp komt, vraagt men je of je een blauw oog hebt, er een mes in je rug is gestoken en of je je been hebt gebroken. Wanneer dat allemaal niet het geval blijkt te zijn, dan krijg je te horen: “Ja, maar dan ben je ook geen slachtoffer.” Meneer 4B voegde hier aan toe: “Je weet niet op welke knop je moet drukken.” Door meneer 4C werd gesuggereerd de aanpak van identiteitsfraude en informatieverschaffing aan slachtoffers centraal te regelen in de vorm van een kennisinformatiepunt. De twee andere deelnemers ondersteunden dit idee. Dit thema sluit zeer nauw aan bij het thema secundaire victimisatie, dat onder de deelnemers van de eerste drie focusgroepen een belangrijke rol leek te spelen. Ook sluit dit nauw aan bij het ten aanzien van focusgroep 3 vastgestelde thema “ontevredenheid over het functioneren van de Nederlandse rechtsstaat”.

3.5 Focusgroep 5: acquisitiefraude

3.5.1 Achtergrondinformatie

Het gesprek vond plaats op donderdag 7 mei 2009 tussen 15:30 uur en 17:00 uur en telde zes deelnemers; allen waren man. Eén slachtoffer heeft zich tussentijds afgemeld en één slachtoffer is niet verschenen zonder bericht van verhindering.

3.5.2 Feitenrelaas per deelnemer

Meneer 5A (44 jr., gehuwd, middelbaar beroepsonderwijs) heeft een eigen bedrijf in de ontwikkeling van software. Op een gegeven moment werd hij gebeld door een vrouwelijke medewerker van een internettelefoongids. Zij vroeg of het hem schikte de gegevens van het vorige jaar door te nemen, opdat die konden worden “doorgeplaatst” naar het nieuwe jaar. De gegevens bleken te kloppen. Dit werd per fax bevestigd. Meneer 5A heeft de fax vervolgens “blind” ondertekend ter goedkeuring en, eveneens per fax, geretourneerd. Kort daarna werd de ontvangst van de door hem verzonden fax telefonisch bevestigd. Ongeveer drie weken later werd hij opnieuw opgebeld met de vraag “of alles naar wens” was. Tijdens dit gesprek werd meneer 5A gevraagd de naam van de internettelefoongids in de URL te plaatsen. Hierdoor ging bij hem een lichtje branden; hij verkeerde namelijk in de veronderstelling dat hij een overeenkomst had afgesloten met een internettelefoongids waarvan de naam van de internetpagina eindigde op “.nl” in plaats van “.com”. Vervolgens bleek dat hij niet eenmalig € 150 moest betalen, maar € 150 per maand. Hij heeft hierop schriftelijk aangegeven zich misleid te voelen, dat hij de overeenkomst wenste te ontbinden en niet tot betaling zou overgaan. Een bevriend advocaat had hem laten weten dat hij niets hoefde te vrezen en zich niets diende aan te trekken van eventuele correspondentie die hij zou gaan ontvangen. Deze bleek het bij het juiste eind te hebben; na ontvangst van enkele facturen, een dreigbrief

en enkele brieven van een gerechtsdeurwaarder werd het op een gegeven moment stil. Hoewel meneer 5A geen geld heeft verloren, leek hij behoorlijk vol wraakgevoelens te zitten en sprak hij regelmatig zijn verbijstering uit over de ervaringen van de overige deelnemers. Meneer 5A doet geen zaken meer over de telefoon. Hij begrijpt niet hoe bedrijven hun medewerkers zo gek krijgen om anderen te misleiden.

Meneer 5B (51 jr., gehuwd, middelbaar beroepsonderwijs) runt een uitzendbureau voor dak- en thuislozen. Hij is volgens eigen zeggen tientallen keren het slachtoffer geweest van acquisitiefraude, onder meer van de internettelefoongids waarvan ook meneer 5A slachtoffer is geworden. Zijn stichting heeft in totaal om en nabij € 60.000 aan schade opgelopen. Met behulp van SafeCin is de correspondentie van de internettelefoongids gestopt. Evenals meneer 5A, doet meneer 5B geen zaken meer over de telefoon.

Meneer 5C (62 jr., gescheiden, middelbaar beroepsonderwijs) treedt op als bemiddelaar bij de verkoop van huizen in Frankrijk aan Nederlanders. Hij is in 2008 benaderd door een bedrijf dat beurzen organiseert met de vraag of hij wilde worden opgenomen in hun database en vermeld wenste te worden op hun website. Het formulier dat hem was toegezonden was al gedeeltelijk ingevuld. Hij heeft het formulier gecompliceerd en teruggestuurd, onder meer opdat voor anderen duidelijk kon zijn dat hij bemiddelaar is en geen makelaar; in dezelfde periode had hij van diverse collega's vernomen dat je een boete van € 7.000 van de Franse autoriteiten riskeert, indien je je ten onrechte uitgeeft als makelaar. Hij kon zich echter niet herinneren dat hij met het opgeven van zijn gegevens ook een overeenkomst was aangegaan om tegen een bedrag van € 1.181 op de website van het betreffende bedrijf te worden vermeld en heeft de indruk dat een stuk tekst op een later moment aan het formulier is toegevoegd. Meneer 5C stelde zeer goed te zijn geholpen door SafeCin. De factuur voor de vermelding op de website heeft meneer 5C nooit betaald. Opmerkelijk was dat meneer 5C zelf vroeg of hij zijn verhaal mocht vertellen en niet wachtte totdat de onderzoekers hem hiernaar vroegen. Meneer 5C gaf aan dat hij graag ondernemers die in aanraking waren gekomen met hetzelfde bedrijf had ontmoet en leek een beetje teleurgesteld te zijn vanwege het feit dat die zich (naar zijn idee) niet onder de overige deelnemers bevonden.

Meneer 5D (61 jr., samenwonend met partner, hoger beroepsonderwijs) heeft een eenmanszaak in trainingen en opleidingen voor de politie en andere overheidsinstanties. Op een gegeven moment werd hij benaderd door een tijdschrift voor het plaatsen van een advertentie. Korte tijd later volgden aanbiedingen van verschillende andere, na achteraf is gebleken, malafide adverteerders; 28 in totaal. Al deze adverteerders gebruikten dezelfde tactiek om hem te overtuigen met hen in zee te gaan; altijd werd hem gevraagd te kijken of de gegevens die zij per fax toestuurd klopten, maar nooit werd hij geattendeerd op het bedrag dat in rekening zou worden gebracht. Herhaaldelijk heeft hij getekend zonder goed te lezen waarvoor hij eigenlijk tekende. Toen hij telefonisch contact met één van hen opnam naar aanleiding van een factuur van € 1.300 en hem verteld werd dat hij de betreffende overeenkomst toch echt zelf was aangegaan, realiseerde hij zich welke fout hij had begaan en dat hij die vaker had gemaakt. Korte tijd later werd hij benaderd door een instantie met de vraag of hij werd lastiggevallen door bedrijven die hem advertentiecontracten probeerden aan te smeren. Omdat hij niet "geloofde in geschenken uit de hemel" is hij op onderzoek uitgegaan en terechtgekomen bij SafeCin. Door enigszins ongelukkige communicatie van de zijde van SafeCin wilde meneer 5D het, althans voor wat betreft de eerder genoemde nota, laten aankomen op

een rechtszaak. Vanwege de advocaatkosten die hieraan verbonden bleken te zijn heeft hij hier op het laatste moment van afgezien en besloten alsnog de rekening, zij het vermeerderd met bijgekomen kosten, te voldoen. Meneer 5C was enigszins verbolgen over het feit dat hij niet op voorhand op de hoogte was van de advocaatkosten die zouden zijn gemoed met een eventueel proces. Meneer 5C benadrukte het belang van media-aandacht.

Meneer 5E (71 jr., gehuwd, middelbaar beroepsonderwijs) heeft een bedrijf in puien en heeft drie keer te maken gehad met acquisitiefraude. De eerste keer werd hem aangeboden vermeld te worden in een bedrijvengids. Aanvankelijk dacht hij dat hij hiervoor eenmalig een bedrag van € 80 diende te voldoen. Achteraf bleek dat hij dit bedrag maandelijks gedurende een periode van 36 maanden verschuldigd zou zijn. Met succes heeft meneer 5E de duur van overeenkomst laten omzetten in 12 maanden. Het tweede geval betreft eveneens een vermelding in een bedrijvengids, ditmaal tegen een eenmalige betaling van € 4.284. Beide partijen maakten gebruik van hetzelfde incassobureau. Met de hulp van SafeCin heeft meneer 5E het incassobureau van zich af weten te houden. Het derde geval betrof een aanbod van dezelfde internettelefoongids waar meneer 5A en 5B het slachtoffer van zijn geworden. Meneer 5C is op het aanbod niet op ingegaan. Meneer 5C maakte een uiterst ontspannen indruk en gaf aan dat hij “al heel wat ervaring” heeft en er daardoor waarschijnlijk “niet ingestonken” is.

Meneer 5F (34 jr., alleenstaand, hoger beroepsonderwijs) is enige tijd geleden benaderd door een adverteerder met het aanbod om een advertentie te plaatsen. Aanvankelijk heeft hij het aanbod afgewimpeld met de mededeling dat hij bedenktijd wenste. Korte tijd later werd hij nogmaals benaderd. Meneer 5F gaf hierop aan over weinig geld te beschikken en verzocht de adverteerder hem een factuur te doen toekomen, zodat hij het aanbod nog eens rustig kon nalezen. Uit de factuur bleek dat de termijn om het aanbod te weigeren was verstreken op het moment dat hij kennisnam van de factuur en hij inmiddels een bedrag van € 200 verschuldigd was. Meneer 5F heeft hierop de aanbieder per aangetekende post laten weten dat hij niet op het aanbod wenste in te gaan. SafeCin heeft niet veel voor hem kunnen betekenen, omdat hij zelf al de nodige actie had ondernomen; hij heeft gebruik gemaakt van het advocatensprekeuur van de Kamer van Koophandel en naar aanleiding daarvan besloten het te laten aankomen op een rechtszaak. Hij denkt “een zaak te hebben”, omdat hem alleen een factuur is toegezonden en geen bevestiging. Hij heeft bovendien nooit een handtekening geplaatst. De adverteerder zou op een zwarte lijst van de Kamer van Koophandel hebben gestaan. Ook in België zou het betreffende bedrijf een slechte naam hebben.

3.5.3 Gespreksverloop

Het gesprek begon op tijd en verliep zeer ordentelijk, maar moest kort onderbroken worden vanwege de binnenkomst van meneer 5E, die van tevoren had aangegeven dat hij vertraagd was. De slachtoffers gaven elkaar tijdens de bijeenkomst voornamelijk informatie over de methoden waarvan daders zich bedienen. Thema's zijn pas bij afloop ter sprake gekomen, nadat onderzoeker 1 had gevraagd of er naast de feiten ook belangrijke punten waren waarop zij de onderzoekers wilden attenderen. Punten die aan het einde van de sessie ter sprake kwamen waren:

- tijdige waarschuwing voor acquisitiefraude door de Kamer van Koophandel;
- het opstellen van een lijst van bonafide bedrijven, zodat de goeden niet onder de kwaden hoeven te lijden;
- ondersteunde bureaus/diensten moeten “de koppen beter bij elkaar steken”;
- meer publiciteit over het fenomeen acquisitiefraude;
- heldere informatieverschaffing door hulpverleners over bijkomende kosten;
- het bij elkaar brengen van slachtoffers/gedupeerden door belangenorganisaties in dezelfde zaak, zodat zij gezamenlijk in actie kunnen komen;
- de behoefte om wraak te nemen.

Ten slotte was opvallend dat alle deelnemers, in antwoord op een vraag van onderzoeker 2, aangaven geen aangifte te hebben gedaan bij de politie (zie voor een mogelijke verklaring de volgende paragraaf).

3.5.4 Thematiek

Wederom werden slechts twee thema's door de onderzoekers vastgesteld: 1) ongeloof over eigen handelen en 2) wraakgevoelens.

Thema 1: ongeloof over eigen handelen

De meeste deelnemers leken zichzelf als doorgewinterde ondernemers te beschouwen die zich niet gemakkelijk in de luren laten nemen door anderen en waren vol ongeloof toen zij zich realiseerden het slachtoffer te zijn geworden van (poging tot) fraude en leken dit in eerste instantie ook helemaal niet door te hebben gehad. Meneer 5A verwoordde dit gevoel met de woorden: “Ik was er helemaal ziek van, ik heb er de eerste keer niet van kunnen slapen; ik begreep niet hoe ik me zo in de maling heb kunnen laten nemen.” Dit geloof in eigen kunnen ligt mogelijk (mede) ten grondslag aan het feit dat geen van de deelnemers aangifte heeft gedaan bij de politie. Meneer 5A zei in dit verband: “Je denkt: “ik los het zelf wel op.” ”

Thema 2: wraakgevoelens

De behoefte om wraak te nemen betrof niet alleen een belangrijk punt dat door één van de deelnemers aan het einde van het gesprek werd genoemd en leek door meerdere aanwezigen als relevant thema te worden beschouwd. Meneer 5A zie hierover: “Wat ik nog wel een theemaatje vind is dat ik echt wraakgevoelens heb; ik zou het een enorme uitdaging vinden om (...) te grazen te nemen.”¹⁵

---

¹⁵ Het hebben van wraakgevoelens is niet ongebruikelijk onder slachtoffers van criminaliteit en kan worden beschouwd als een risicofactor voor het ontwikkelen van psychopathologie (e.g. Orth, Cahill, Foa & Maercker, 2008; Orth, Montada & Maercker, 2006) en is, althans in termen van boosheid, ook wel geconceptualiseerd als onderdeel van posttraumatische stress symptomen (Winkel, 2007).

3.6 Focusgroep 6: Nigeriaanse/artikel 419-fraude

3.6.1 Achtergrondinformatie

Het gesprek vond plaats op 20 april 2009 tussen 19:00 uur en 19:30 uur en telde tien deelnemers: vijf mannen en vijf vrouwen. Eén slachtoffer heeft zich tussentijds afgemeld en vier slachtoffers zijn niet verschenen zonder bericht van verhindering.

3.6.2 Feitenrelaas per deelnemer

Mevrouw 6A (73 jr., alleenstaand, middelbaar beroepsonderwijs) werd in 2003 per e-mail benaderd om de nalatenschap van iemand zonder nabestaanden vrij te krijgen. Zij heeft hiervoor diverse betalingen gedaan. In totaal heeft zij ongeveer € 100.000 aan betalingen verricht, zonder zelf iets terug te ontvangen. Zij is aanvankelijk doorgegaan met het overmaken van geld, onder andere naar een bank in Londen, "in de hoop dat het allemaal goed zou komen". Om te kunnen blijven betalen heeft zij schulden moeten maken, met als uiteindelijk gevolg dat zij uit haar huis is gezet. Mevrouw 6A vertelde op een gegeven moment "gek" en "gehersenspoeld" te zijn geworden. In 2007 heeft zij voor het laatst een betaling verricht. Zij heeft aangifte bij de politie gedaan, maar die hebben daar volgens haar zeggen niets mee gedaan. Ook met een voicemailopname uit december 2008 wenste men niets te doen; mevrouw 6A diende een woordelijk verslag te maken van de boodschap, alvorens er naar gekeken zou worden. Mevrouw maakte een vrij ontspannen indruk tijdens het gesprek, zo nu en dan wellicht iets té ontspannen. Opmerkelijk was dat zij uitdrukkelijk vermeldde dat zij niet boos kon zijn op de daders, omdat zij uit eigen beweging met hen in zee was gegaan. Mevrouw 6A leek niet gekweld te worden door zelfverwijten.

Mevrouw 6B (53 jr., gescheiden, lager onderwijs) is via een dating site in contact gekomen met een man die stelde in Liverpool te wonen en daar een bekabelingsbedrijf te runnen. Op een gegeven moment ging hij voor zaken naar Nigeria. Daar aangekomen verzocht hij haar herhaaldelijk om betalingen voor hem te verrichten, onder meer in verband met het vervoer van spullen, hotelverblijf en vliegtickets. Toen zij na verloop van tijd aangaf wegens geldgebrek geen betalingen meer te kunnen verrichten, stelde hij voor dat zij haar inboedel zou verkopen. Naar aanleiding hiervan ontstond bij haar de indruk dat zij werd opgelicht en is zij naar de politie gestapt. De politie kon niets voor haar betekenen, omdat zij vrijwillig geld had overgemaakt. Vervolgens heeft zij contact gezocht met de Nederlandse ambassade in Nigeria, maar ook die kon haar niet van dienst zijn. Mevrouw 6B is hierop naar Liverpool vertrokken om daar met de hulp van de politie een telefoonnummer te checken, maar dat bleek niet mogelijk te zijn. Ten slotte kon ook haar rechtsbijstandsverzekering haar niet helpen. In totaal heeft mevrouw voor € 8.500 aan betalingen verricht. Mevrouw 6B maakte een bijzonder zenuwachtige indruk. Evenals mevrouw 6A, leek ook mevrouw 6B de schuld voor een groot deel bij zichzelf te leggen.

Meneer 6C (43 jr., gehuwd, universitair onderwijs) wilde via het internet een auto kopen in Londen. De auto stond geregistreerd op een Nederlands kenteken. Op verzoek van meneer 6C heeft de eigenaar van de auto een kopie van diens paspoort opgestuurd. Vervolgens werd meneer 6C verzocht € 2.000 vooruit te betalen. De auto zou na ontvangst van het bedrag naar Nederland worden getransporteerd, zodat meneer 6C een proefrit kon maken. Mocht hij ontevreden zijn, dan kon hij daarna nog afzien van de koop.

Omdat meneer 6C dit een merkwaardig voorstel vond, heeft hij de eigenaar verzocht een bewijs van eigendom te overleggen. Die weigerde dit, waarna de koop is afgeketst. Meneer 6C heeft niets betaald. Meneer 6C maakte een vrij ontspannen indruk tijdens het gesprek.

Meneer 6D (68 jr., gehuwd, hoger beroepsonderwijs) wilde een camera verkopen via het internet. Een vrouw uit Nigeria reageerde op de advertentie die hij op een internetpagina voor de verkoop van tweedehands spullen had geplaatst. Zij zou € 300 betalen voor de camera, die overigens veel minder waard was. Zij zou het bedrag storten op een rekeningnummer bij een Italiaanse bank met een vestiging in België. Wanneer meneer 6D een bewijs van verzending naar de betreffende bank zou sturen, zou die overgaan tot betaling aan hem. Vreemd was dat hij zelf € 100 naar het bankrekeningnummer diende over te maken, omdat de koopster hier € 400 in plaats van € 300 had gestort. Meneer 6D heeft door de affaire € 50 aan verzendkosten verloren en de camera zelf, kennelijk omdat hij deze wel naar Nigeria heeft verstuurd. Meneer 6D heeft kopieën van e-mails naar de politie gestuurd, maar die doen hier volgens zijn zeggen “überhaupt niets mee”.

Mevrouw 6E (47 jr., gescheiden, middelbaar beroepsonderwijs) is via een dating site in contact gekomen met een weduwnaar uit Florida. Naarmate de tijd vorderde werd het contact steeds intensiever. Op een gegeven moment vertrok hij voor zaken naar Ghana. Drie keer heeft mevrouw 6E een bedrag van € 850 naar hem overgemaakt, kennelijk in verband met documenten die hij zou hebben verloren. Mevrouw 6E heeft aangifte gedaan bij de politie; met de aangifte is volgens haar zeggen niets gedaan. Mevrouw 6E uitte met enige regelmaat haar verbazing bij het aanhoren van de verhalen van de overige deelnemers.

Mevrouw 6F (57 jr., gescheiden, lager beroepsonderwijs) is via een dating site in contact gekomen met een Amerikaanse soldaat die was uitgezonden naar Irak. Op een gegeven moment vroeg hij of hij tijdelijk een koffer met waardevolle spullen bij haar mocht stallen. De koffer zou worden meegegeven met een diplomaat. Enkele dagen later kreeg zij het verzoek € 2.700 te storten op een bankrekeningnummer, zodat de zegels waarmee de koffer was beveiligd konden worden verlengd. Mevrouw 6F heeft aan dit verzoek voldaan; naar eigen zeggen kon het geld haar niets schelen wanneer zij daar een leuke man voor zou krijgen. Korte tijd later ontving zij opnieuw een verzoek tot betaling, ditmaal een bedrag van € 10.000. Hiermee zou de inhoud van de koffer, waar onder meer goud in zat, kunnen worden betaald. Toen realiseerde mevrouw 6F zich dat zij was opgelicht en liet de dader dit weten met het bericht “thank you for killing me”; zij had namelijk het vakantiegeld dat zij had ontvangen in verband met haar bijstandsuitkering ingezet om de betaling te verrichten. Hierop volgend is zij naar de politie gestapt. Aanvankelijk durfde zij niemand in haar privékring te vertellen wat er gebeurd was; later, toen zij hiertoe wel de moed had, is zij regelmatig uitgelachen. Ook via een internetpagina waarop zij een hulpoproep had geplaatst heeft zij negatieve reacties ontvangen. Het ergste vond mevrouw 6F dat waarschijnlijk foto's van een in Irak gesneuvelde soldaat zijn gebruikt om haar te “paaien”.

Meneer 6G (57 jr., alleenstaand, lager beroepsonderwijs) is via een dating site in contact gekomen met een meisje uit Nigeria dat stelde wees te zijn geworden door de dood van haar vader, die op verdachte wijze om het leven was gekomen. Het meisje vroeg hem een betaling van € 5.000 te verrichten om de erfenis van haar vader vrij te krijgen.

Meneer G, die bij een vliegmaatschappij werkt, is hiertoe naar Abuja afgereisd - de hoofdstad van Nigeria. Hij keerde echter onverrichter zake terug, omdat zijn creditcard niet werd geaccepteerd. Vervolgens wilde de Nigeriaanse naar Nederland komen om bij meneer G in te trekken en een opleiding te volgen. Vanwege een plotselinge opname in het ziekenhuis ging dit echter niet door. Op een later moment is meneer G nogmaals naar Abuja gevlogen, nu met een ander creditcard en heeft hij de advocaat van het meisje gesproken, die de toepasselijke achternaam "Barrister" droeg. Met de nieuwe creditcard kon hij wel betalen, nota bene op een politiebureau. Bij thuiskomst ontving hij vanuit Italië enkele vervalste traveller cheques bedoeld om een tweede ziekenhuisopname te kunnen bekostigen. Op dat moment had hij door dat er iets niet klopte en heeft hij aangifte gedaan bij de politie. Meneer 6G is tevreden over de manier waarop zijn aangifte door de politie is opgenomen, ook al is hier uiteindelijk niets mee gedaan. Meneer 6G maakte een vrij zenuwachtige en geëmotioneerde indruk.

Meneer 6H (43 jaar, gescheiden, middelbaar beroepsonderwijs) is via een dating site in contact gekomen met een vrouw uit Nigeria. Al vrij snel na het eerste contact zijn zij gaan chatten via MSN. Zij stelde kostbare stenen te hebben gekocht in Nigeria en met ruim \$ 37.000 winst in Europa te hebben verkocht. Omdat zij met haar bankpas niet bij het geld kon komen, verzocht ze hem € 700 naar haar over te maken, opdat zij de "transferkosten" kon voldoen. Meneer 6H heeft aan dit verzoek voldaan en tevens geld voor een vliegticket overgemaakt. Vervolgens nam zij contact met hem op met de mededeling dat zij plotseling door een motorrijder was aangereden en door omstanders naar een privékliniek was gebracht. Op haar verzoek om de kosten van de kliniek te voldoen is meneer 6H niet meer ingegaan. Een week later bleek zij uit het ziekenhuis ontslagen te zijn; de Nederlandse ambassade zou de rekening van de kliniek voor haar hebben betaald vanwege haar Nederlandse nationaliteit. Meneer 6H heeft nog steeds contact met de Nigeriaanse vrouw; de dag voorafgaande aan de focusgroep zou zij op het vliegtuig vanuit Lagos naar Nederland zijn gestapt. Echter, vanwege een mail die meneer 6H enkele maanden daarvoor naar de Nederlandse ambassade in Nigeria had gestuurd¹⁶ en die haar onder ogen was gekomen, is zij niet op het vliegtuig gestapt; meneer 6H had hierin melding gemaakt van oplichting. De Nigeriaanse moest zich hiervoor op de ambassade komen verantwoorden. Zij heeft daar haar verhaal gedaan, waarna iemand die zich uitgaf voor een medewerker van de ambassade meneer 6H 's avonds telefonisch verzocht € 450 naar Nigeria over te maken, omdat hij het land in diskrediet zou hebben gebracht. In totaal is meneer 6H ongeveer € 6.000 kwijtgeraakt. Tijdens het gesprek maakte meneer een beetje een hulploze indruk, wat onder meer bleek uit de uitspraak: "En toch weten ze je iedere keer weer te manipuleren. Op de één of andere manier kun je niets meer doen en maak je toch weer geld over." Anderzijds bleek uit e-mails die hij in de dagen na de focusgroep naar onderzoeker 1 stuurde dat hij van plan is een vereniging voor lotgenoten op te richten.

Meneer 6I (41 jr., alleenstaand, lager beroepsonderwijs) is via een Amerikaanse dating site in contact gekomen met een vrouw uit Nigeria. Al na een paar weken wilde zij naar Nederland komen om hem te ontmoeten. Meneer 6I heeft hiervoor € 500 naar haar overgemaakt om een vliegticket te kunnen kopen. Ook heeft hij € 600 overgemaakt zodat zij een hotel en terugvlucht zou kunnen betalen voor het geval dat hij zijn afspraak niet

---

¹⁶ Kennelijk ging het hierbij om een instantie waarvan meneer 6H *veronderstelde* dat het de ambassade was, maar ging het in feite om een partij die deel uitmaakte van het frauduleuze netwerk dat hem probeerde geld afhandig te maken.

zou nakomen door haar niet van het vliegveld op te komen halen. Vlak voordat zij naar Nederland zou vertrekken, vernam hij van een arts dat zij een ongeluk met een taxi had gehad en in het ziekenhuis lag en niet in staat was om te reizen. Met Kerstmis zou zij alsnog komen, maar ook toen is zij niet gekomen. Enige tijd daarna stelde de vrouw bij een vriendin in Engeland te zijn gaan wonen. Zijn voorstel om naar Engeland te komen werd door haar van de hand gewezen. Meneer 6I heeft later nog twee andere, soortgelijke gevallen meegemaakt met vrouwen uit Ghana. Het ene geval heeft hem niets gekost, het andere € 3.000. Meneer 6I heeft van het eerste geval aangifte gedaan bij de politie. Het contact is door meneer 6I echter niet stopgezet. Gevraagd door mevrouw 6J gaf meneer 6I te kennen dat de politie niets met zijn aangifte heeft gedaan. Meneer 6I maakte een eenzame en vrij hulploze indruk.

Mevrouw 6J (44 jr., gescheiden, lager beroepsonderwijs) domineerde vanaf de eerste minuut de focusgroep; zij kwam met de nodige bombarie binnen en begon vrijwel onmiddellijk na binnenkomst en ruim voor aanvang van het gesprek haar verhaal te vertellen. Ook overlegde zij een door haar zelf aangelegd dossier. Mevrouw 6J was zo gepreoccupeerd met haar eigen zaak dat zij voortdurend namen en gezichten op foto's meende te herkennen van personages waaraan door de overige deelnemers werd gerefereerd. Ook stelde zij hen voortdurend vragen ter verduidelijking en gaf zij ongevraagd adviezen. Opmerkelijk was voorts dat zij bij aanvang van het gesprek de onderzoekers verzocht haar verhaal als laatste te mogen doen. Mevrouw 6I begon haar verhaal met de opmerking dat zij de andere verhalen met afgrijzen had aangehoord, maar dat die wat betreft hun gevolgen niet vergelijkbaar waren met het geval dat zij had meegemaakt. Zij benadrukte zelf geen slachtoffer te zijn geworden, maar de opa van haar kinderen (kennelijk niet haar eigen vader). Deze verhuurde een kamer aan een achterneef van hem, die zij steevast aanduidde met "kostganger". De kostganger zou ruim € 60.000 van de rekening van het slachtoffer hebben gehaald om betalingen aan een groep Nigerianen te kunnen verrichten. Dit was mogelijk doordat hij beschikte over zijn pincode. Volgens mevrouw 6J kon het slachtoffer door geldtekort op een gegeven moment de huur van zijn huis niet meer voldoen met als gevolg dat hij uit zijn huis is gezet. De kostganger suggereerde volgens haar op een gegeven moment dat "pa 't einde van het jaar niet haalt". Achteraf bleek dat hij hiermee bedoelde dat hij de medicatie van het slachtoffer in verband met zijn longaandoening achterhield; het slachtoffer is eind 2005 overleden doordat hij herhaaldelijk niet tijdig zijn medicatie had kunnen innemen. In eerste instantie lijkt het slachtoffer zelf aangifte te hebben gedaan tegen de kostganger, maar de politie kon volgens mevrouw 6J niets met het verhaal; "ze hadden bewijzen nodig". Vervolgens is zij zelf op onderzoek uitgegaan en is op een gegeven moment in contact gekomen met de groep Nigerianen. Op enig moment werd zij verzocht naar Spanje te gaan om daar een koffer op te halen. Hierop reageerde zij met de volgende zinsneden: "Do you have ears mister? Use your ears mister. I'm coming to Spain, but not alone; I'm coming with the police and you and your friends will go in jail for a long, long time." Kennelijk vond er op een gegeven moment een rechtszaak plaats die gerelateerd was aan het geval van het slachtoffer; enkele dagen voorafgaande aan de zitting ontving het slachtoffer een brief van het Openbaar Ministerie waarin hem werd verteld dat de kostganger niet vervolgd zou worden. Mevrouw 6J heeft de rechtszaak wel bijgewoond en tijdens een schorsing het raadkameroverleg van de rechtbank afgeluisterd met een bandrecorder die zij in haar tas had verstopt. Uit de bandopname bleek dat één van de rechters tijdens de schorsing over de kostganger zei: "We kunnen die gozer daar toch niet zomaar mee laten weggkomen." Mevrouw 6J heeft dit later aan de rechter-

commissaris verteld, ook om te laten zien hoe slecht het met de beveiliging in rechtbanken is gesteld. Die wilde haar aanvankelijk “aangeven”, maar zag hiervan af omdat zij “zo eerlijk was geweest”. Nadat het slachtoffer was overleden, heeft mevrouw 6J een brief van de rechtbank ontvangen waaruit bleek dat de kostganger alsnog was vervolgd en een gevangenisstraf van 8 maanden had opgelegd gekregen. De kinderen van mevrouw 6J zijn “er nog steeds kapot van dat hun opa is overleden”. Mevrouw 6J maakte een zeer verbeterd indruk.

3.6.3 Gespreksverloop

Het gesprek begon op tijd, zij het dat één deelnemer aanzienlijk te laat verscheen. De bijeenkomst werd gedomineerd door mevrouw 6J; zij interrompeerde voortdurend de andere aanwezigen met vragen en opmerkingen. Enkele aanwezigen leken hierdoor enigszins geïrriteerd te zijn en lieten dit blijken door onderzoeker 1 zo nu en dan een blik van verontwaardiging toe te werpen. Hoewel mevrouw 6J dominant aanwezig was, lijkt zij het verloop van het gesprek niet te hebben verstoord in de zin dat anderen door haar opstelling niet in staat waren hun verhaal te doen. Aan het einde van de focusgroep werd door onderzoeker 1 gevraagd of belangrijke punten onbesproken waren gebleven. In reactie hierop werd door meneer 6D voorgesteld een centraal kennisinformatiepunt in te stellen dat bestaat uit een team van deskundigen die gespecialiseerd zijn in fraude via het internet. Slachtoffers zouden daar terecht moeten kunnen met vragen en aangifte moeten kunnen doen. Via Postbus 51-spotjes zou het publiek hiermee bekend kunnen worden gemaakt. Vooral mevrouw 6F en meneer 6G ondersteunden dit idee. Voorts leek onder enkele deelnemers behoefte te bestaan aan een internetpagina waarop informatie staat over Nigeriaanse fraude. Ook werd opgemerkt dat dating sites meer zouden moeten doen om te voorkomen dat fraudeurs hun diensten gebruiken om slachtoffers te maken. Met name meneer 6G vond het te ver gaan om de politie overal de schuld van te geven. Eventueel falen van de politie leek met name mevrouw 6J dwars te zitten. Opvallend was ten slotte dat de deelnemers na afloop van het gesprek elkaar opzochten om verder met elkaar te praten en contactgegevens uit te wisselen.

3.6.4 Thematiek

Ondanks het grote aantal deelnemers, werd slechts één gemeenschappelijk thema vastgesteld: eenzaamheid/de behoefte aan genegenheid.

Eenzaamheid/de behoefte aan genegenheid

Zes van de tien deelnemers aan de focusgroep zijn het slachtoffer geworden van fraude na met de dader in contact te zijn gekomen via een dating site. In al deze gevallen lijkt eenzaamheid door het gemis van een partner en de daarbij horende behoefte aan een partner in belangrijke mate ten grondslag te hebben gelegen aan hun slachtofferschap. Het ging niet zo zeer om het verlangen snel en gemakkelijk geld te verkrijgen. Typerend is in dit verband de opmerking van mevrouw 6F, die luidde: “Ik wilde helemaal geen goud, ik wilde gewoon een leuke man.” In een aantal gevallen leek deze behoefte zo overheersend dat men niet het vermogen (meer) had signalen te onderkennen voor eventuele negatieve financiële consequenties van het eigen handelen (d.i. geld overmaken naar iemand die zij nog nooit in levenden lijve hadden ontmoet). Illustratief hiervoor zijn de verhalen van meneer 6I, die, na eerdere teleurstellingen toch weer op zoek ging naar een liefde via het internet, en meneer 6H, die, zoals eerder gememoreerd werd, aangaf tegen beter weten in herhaaldelijk opnieuw geldbedragen over te maken naar zijn vermeende vriendin. Dit aspect leek ook bij mevrouw 6B een rol te spelen, die

aangaf: “Toen dacht ik: “Ja, die spoort echt niet.” Maar ja, ik spoorde zelf ook niet, ik maakte immers elke keer geld over.”¹⁷ Deze laatste opmerking duidt mogelijk op de aanwezigheid van een aangetast zelfbeeld als meer impliciet thema.

---

¹⁷ Dat slachtoffers van Nigeriaanse fraude via het internet gekenmerkt worden door gevoelens van eenzaamheid is in overeenstemming met het onderzoek van Oudejans en Vis (2008), waaruit bleek dat eenzaamheid verband houdt met slachtofferschap van oplichting via het internet.

4. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

4.1 Samenvatting

Het onderhavige onderzoek had tot doel slachtoffers van financieel-economische criminaliteit een gezicht te geven door hun ervaringen en behoeften te exploreren aan de hand van focusgroepgesprekken. De focusgroepmethode is een kwalitatieve onderzoeksmethode waarbij gegevens over een van tevoren vastgesteld onderwerp worden verzameld tijdens een groepsgesprek. Een focusgroep moet worden onderscheiden van een groepsinterview; in het eerste geval wordt de inhoud en het verloop van het gesprek in grote mate bepaald door de deelnemers zelf, terwijl in het tweede geval een meer directieve houding van de betrokken onderzoekers wordt verwacht.

De deelnemers aan het onderzoek werden geworven via twee meldpunten voor fraude, een stichting die zich inzet voor de belangen van slachtoffers, de redactie van een omroeporganisatie en een particulier die zich inzet voor de belangen van slachtoffers. Slachtofferschap werd aangenomen, indien tenminste sprake leek te zijn geweest van enige vorm van (poging tot) financiële misleiding door een derde.

In totaal werden zes focusgroepgesprekken gevoerd over vijf verschillende typen slachtofferschap van fraude. De eerste twee focusgroepen bestonden uit mensen die stelden binnen een relatie met een (ex-)partner, familielid, vriend(in) of kennis te zijn misleid en daardoor geld te hebben verloren. Afgaande op hun verhalen was het voor de onderzoekers niet altijd duidelijk of zij daadwerkelijk misleid waren geweest dan wel dat hun financiële verliezen voortvloeiden uit het niet-nakomen van gemaakte afspraken ná het stuklopen van hun relatie met de vermeende dader. De derde focusgroep bestond uit slachtoffers van beleggingsfraude uit één en dezelfde zaak, de vierde uit slachtoffers van identiteitsfraude, de vijfde uit slachtoffers van acquisitiefraude en de zesde uit slachtoffers van Nigeriaanse/artikel 419-fraude. Eén deelnemer aan de laatste focusgroep betrof een nabestaande. Alle andere deelnemers konden worden aangemerkt als slachtoffer van (poging tot) fraude.

Met uitzondering van de focusgroep over identiteitsfraude, telden alle focusgroepen meer dan het minimale aantal van vijf deelnemers dat in de literatuur als ondergrens wordt aangehouden om een focusgroep te kunnen organiseren. In totaal deden 45 personen mee aan de gesprekken.

Voorafgaande aan de gesprekken werd door de deelnemers een *informed consent*-formulier ondertekend. Van elk gesprek werd met goedvinden van de deelnemers een audio-opname gemaakt. Twee onderzoekers hebben de opnamen onafhankelijk van elkaar uitgewerkt in de vorm van een verslag, waarbij een van tevoren overeengekomen format werd aangehouden. Naast de verhalen van de individuele deelnemers, werd in het verslag aandacht besteed aan de emotionele indruk die de deelnemers op de onderzoekers maakten, het gespreksverloop, thema's die een rol leken te spelen en illustratieve citaten. In onderling overleg werden deze onderdelen op elkaar afgestemd ten behoeve van de rapportage.

Focusgroep I: relatiefraude (1)

Alle focusgroepen konden op tijd beginnen. De eerste focusgroep (relatiefraude I) verliep vrij rustig en kende veel interactie, mede doordat de deelnemers met elkaar afspraken doelen te formuleren met betrekking tot de opsporing van relatiefraude en hulpverlening aan slachtoffers. De doelen die zij formuleerden komen grotendeels overeen met de thema's die de onderzoekers hebben kunnen identificeren. Thema's die in de eerste focusgroep een rol leken te spelen waren:

- secundaire victimisatie door de politie door 1) de manier van bejegening tijdens het doen van aangifte, 2) gebrekkige informatieverschaffing ná het doen van aangifte of een melding en 3) onzorgvuldige omgang met privacygevoelige gegevens in de communicatie met derde partijen;
- secundaire victimisatie door andere bronnen dan de politie, waaronder rechters, de kosten van rechtshulpverlening, SHN, de dader en de wettelijke regeling ter zake van het recht op juridische bijstand. Opvallend was onder meer dat daders zich na verhuizing niet inschrijven bij de gemeente van hun nieuwe woon- of verblijfplaats en daardoor moeilijk te traceren zijn bij de tenuitvoerlegging van een vonnis;
- kennisgebrek aan de zijde van de politie over het daderprofiel; de deelnemers waren van mening dat daders van relatiefraude psychopathologische trekken bezitten waarvan opsporingsfunctionarissen op de hoogte dienen te zijn om niet ook zelf te worden misleid;
- de gebrekkige werking van het strafrecht; veel deelnemers gaven er blijk van zich te realiseren dat het voor politie en justitie lastig is om het bewijs in fraudezaken rond te krijgen en pleitten daarom voor verandering van wetgeving, in het bijzonder aangaande de omschrijving van het delict oplichting;
- aangetast zelfbeeld; veel deelnemers gaven aan zich "dom" te voelen.

Focusgroep II: relatiefraude (2)

De tweede focusgroep verliep vrij rommelig doordat de deelnemers vaak door elkaar heen praatten. Interactie tussen de deelnemers vond vooral plaats in reactie op opmerkingen van anderen, maar had vaak tot doel het eigen verhaal weer tot middelpunt van belangstelling te maken. Thema's die in de tweede focusgroep een rol leken te spelen waren:

- het beeld van de dader als psychopaat; vergelijkbaar met de eerste focusgroep waren de deelnemers van mening dat daders van relatiefraude psychopathologische trekken hebben;
- verandering van de eigen persoon(-lijkheid) en het eigen wereldbeeld; dit thema sluit aan bij het thema aangetast zelfbeeld dat in de eerste focusgroep een rol leek te spelen en bestond onder meer uit het verlies van vertrouwen in andere mensen;

- secundaire victimisatie door de politie, met name door de manier van bejegening en gebrekkige informatieverstrekking door de politie tijdens het doen van aangifte;
- secundaire victimisatie door andere partijen dan de politie, waaronder notarissen, advocaten en de dader; ontevredenheid bestond over de informatieverschaffing door notarissen bij het opstellen van schuldverklaringen, de hoogte van de tarieven die door advocaten worden gehanteerd en, evenals in de eerste focusgroep, de nalatige houding van daders om zich in te schrijven in de gemeente van hun nieuwe woon- of verblijfplaats;
- de gebrekkige werking van het strafrecht, zoals ook werd aangehaald in de eerste focusgroep;
- positieve ervaringen op relatiegebied; enkele deelnemers waren van mening dat de breuk met hun ex-partner als gevolg van de fraude de relatie met hun huidige partner had mogelijk gemaakt;
- meervoudig slachtofferschap; uit de verhalen van enkele deelnemers bleek dat de fraude was voorafgegaan of gevolgd door slachtofferschap van huiselijk geweld.

Focusgroep III: beleggingsfraude

De derde focusgroep verliep vrij ordentelijk. Thema's die in de derde focusgroep een rol leken te spelen waren:

- "oude dag" en financiële ondersteuning kinderen; de meeste deelnemers hadden (bijna) de pensioengerechtigde leeftijd bereikt en verkeerden in de veronderstelling hun spaargeld te kunnen vermeerderen door dit te beleggen en zo een extra zakcentje voor hun oude dag te hebben of iets aan hun kinderen te kunnen geven;
- secundaire victimisatie tijdens de behandeling van de rechtszaak tegen de daders; verschillende slachtoffers gaven aan zich te hebben geërgerd aan de manier waarop zij waren bejegend door de rechter tijdens de rechtszaak tegen de daders, evenals aan de kleding waarin de daders ter zitting verschenen; terwijl zij zich voor een zakelijke afspraak altijd in pak hadden gestoken, verschenen zij ter zitting in oude en versleten kleren;
- ontevredenheid over het functioneren van de Nederlandse rechtsstaat; veel slachtoffers lieten zich in negatieve bewoordingen uit over diverse aspecten van het Nederlandse rechtssysteem en partijen die hierbij een rol spelen zonder dat zij daadwerkelijk last van hun (niet-)handelen leken te hebben ondervonden. Hun kritiek leek te kunnen worden verwoord in twee concrete punten, te weten:
  - 1) slachtoffers worden onvoldoende geïnformeerd over de manier waarop zij toegang tot het strafproces kunnen krijgen, in het bijzonder over de mogelijkheid van voeging in een strafproces, en de mogelijkheid van een civiele procedure naast of na afloop van de strafrechtelijke procedure;

- 2) de overheid doet onvoldoende aan preventie, bijvoorbeeld door daders zwaardere straffen op te leggen en keurmerken voor betrouwbare beleggingskantoren af te geven;
- behoefte aan erkenning in de vorm van financiële genoegdoening; sommige deelnemers hadden graag een compensatie van de Nederlandse staat ontvangen voor het onrecht dat hen was aangedaan.

Focusgroep IV: identiteitsfraude

De vierde focusgroep verliep ontspannen en geordend. Thema's die in de vierde focusgroep een rol leken te spelen waren:

- niet kunnen bevatten wat er aan de hand is/onwezenlijkheid; de deelnemers hadden in eerste instantie niet in de gaten gehad het slachtoffer te zijn geworden van identiteitsfraude op het moment dat zij erachter kwamen financieel benadeeld te zijn/worden;
- nergens terecht kunnen met je verhaal; de deelnemers hadden de indruk dat de betrokken en bevoegde autoriteiten te weinig kennis hebben van identiteitsfraude om dit aan te kunnen pakken en slachtoffers te hulp te kunnen komen; de deelnemers pleitten om deze reden voor oprichting van een centraal kennisinformatiepunt. Dit thema sluit nauw aan bij het thema secundaire victimisatie, dat in de eerste drie focusgroepen aan de orde kwam, en ook bij het thema ontevredenheid over het functioneren van de Nederlandse rechtsstaat, dat in de derde focusgroep een rol leek te spelen.

Focusgroep V: acquisitiefraude

Thema's die in de vijfde focusgroep een rol leken te spelen waren:

- ongeloof over eigen handelen; de meeste deelnemers leken zichzelf als doorgewinterde ondernemers te beschouwen die niet gemakkelijk in de luren genomen kunnen worden en verbaasden er zich over dat dit toch was gebeurd;
- wraakgevoelens; enkele deelnemers gaven te kennen graag wraak te willen nemen op de dader(s).

Focusgroep VI: Nigeriaanse/artikel 419-fraude

Het enige thema dat in de zesde focusgroep een rol leek te spelen was eenzaamheid/de behoefte aan genegenheid; de meeste deelnemers waren slachtoffer geworden via een dating site en leken niet het vermogen te hebben (gehad) om te onderkennen dat het overmaken van geld naar iemand die zij nog nooit in levenden lijve hadden ontmoet een gevaar behelsde.

4.2 Conclusies en aanbevelingen

4.2.1 Aandachtspunten op basis van het onderzoek en suggesties voor beleid

Ondanks het explorerende karakter van het onderzoek en de consequenties die dit heeft voor de generaliseerbaarheid van de gedane bevindingen, heeft het onderzoek een veelheid van informatie opgeleverd die vanuit beleidsoogpunt mogelijk zeer interessant en bruikbaar is. Vier onderwerpen die ter sprake zijn gekomen verdienen in dit verband kort (nogmaals) te worden genoemd.

1) *De impact van financieel-economische criminaliteit op het slachtoffer*

In de eerste plaats is belangrijk dat het onderzoek lijkt te suggereren dat financieel-economische criminaliteit, evenals bijvoorbeeld geweldsmisdrijven (e.g. Lamet & Wittebrood, 2009), enorme persoonlijke drama's kan veroorzaken; veel slachtoffers hadden grote sommen geld verloren en hadden hierdoor in meer of mindere mate emotionele problemen ondervonden. Sommige slachtoffers leken zelfs zodanig getraumatiseerd te zijn dat zij niet in staat waren over hun ervaringen te vertellen zonder hevig geëmotioneerd te raken, ook vele jaren na dato niet. In een enkel geval had de fraude zelfs geleid tot zodanig ernstige problematiek dat psychiatrische behandeling geïndiceerd was. In al deze gevallen leken zogenaamde *shattered assumptions* (i.e. veranderingen in fundamentele opvattingen die men heeft over zichzelf, anderen en de wereld waarin men leeft) hieraan in belangrijke mate ten grondslag te hebben gelegen; slachtoffers leken vaak hun vertrouwen in andere mensen te hebben verloren en een negatief zelfbeeld (e.g. minder zelfvertrouwen, zichzelf "dom" vinden) te hebben ontwikkeld als gevolg van de fraude.

- > Kortom, vergroting van aandacht voor slachtoffers van financieel-economische criminaliteit lijkt zeker op grond van de ernst van de mogelijke gevolgen van fraude alleszins gewenst en gerechtvaardigd te zijn.

2) *Secundaire victimisatie*

In de tweede plaats is van belang dat veel slachtoffers secundair lijken te zijn gevictimiseerd door de politie en andere partijen, waaronder instanties die een rol spelen in de financiële dienstverlening, juristen (waaronder advocaten en rechters) en hulpverleners. Niet onvermeld mag echter blijven dat dit met name gold voor de focusgroepen over relatiefraude, beleggingsfraude en identiteitsfraude. In de focusgroep over acquisitiefraude lijkt in het geheel geen sprake te zijn geweest van secundaire victimisatie en leken de meeste slachtoffers zelfs niet te hebben overwogen om aangifte bij de politie te doen, omdat zij zichzelf beschouwden als de meest aangewezen partij om de fraude ongedaan te maken. Een andere nuancering hierbij is dat de bronnen van secundaire victimisatie binnen de genoemde groepen aanzienlijk verschilden; terwijl de bejegening door de politie vooral onderwerp van gesprek was tijdens de twee focusgroepen over relatiefraude, leken slachtoffers van beleggings- en identiteitsfraude zich meer in het algemeen te hebben gestoord aan de manier waarop zij waren behandeld door belangrijke partijen tijdens hun pogingen om de gevolgen van hun slachtofferschap ongedaan te maken. De algemene noemer leek te zijn dat men nergens terecht kon met het eigen verhaal of simpelweg niet wist tot welke instantie men zich daarvoor diende te wenden. Schrijnend waren onder andere de voorbeelden waarin slachtoffers te horen kregen van politiefunctionarissen dat men geen aangifte kon doen

vanwege de aard van het delict, en niet te vergeten de badinerende toon waarmee de rechter in de beleggingsfraudezaak de slachtoffers had toegevoegd dat zij “domme mensen” waren die zelf zo onachtzaam waren geweest om met de daders in zee te gaan - een vorm van *victim blaming* (Van Dijk, 2008). Voorts lijkt niet onbelangrijk te zijn dat de kritiek die werd geleverd op het functioneren van de politie door een aantal deelnemers werd genuanceerd met de opmerking dat het voor politie en justitie vaak zeer moeilijk is het bewijs in (vermeende) fraudezaken rond te krijgen.

- > Kortom, secundaire victimisatie van slachtoffers van fraude en meer in het bijzonder het voorkomen daarvan lijkt voor veel publieke en private partijen een belangrijk beleidsthema te kunnen vormen, zij het op het eerste gezicht vooral bij enkele specifieke vormen van fraude. De politie zou bijvoorbeeld, ook wanneer zij zelf weinig heil ziet in het opnemen van een aangifte vanwege de bewijsmoeilijkheid, toch de moeite kunnen nemen het verhaal van het slachtoffer op te tekenen en hem te wijzen op eventuele mogelijkheden van juridische, maatschappelijke en/of psychologische bijstand.

3) *Meervoudig slachtofferschap*

Een ander thema dat (in de tweede focusgroep) aan de orde kwam was de combinatie van slachtofferschap van fraude met huiselijk geweld. Zoals eerder opgemerkt, wordt een combinatie van verschillende vormen van slachtofferschap in de victimologische literatuur meervoudig slachtofferschap genoemd en moet dit worden onderscheiden van herhaald slachtofferschap, dat het meerdere keren slachtoffer worden van hetzelfde (type) delict betreft (e.g. Kunst, Van Dijk, Pemberton & Bruinsma, 2008). Zowel vanuit het oogpunt van preventie als vanuit een hulpverleningsperspectief lijkt het gewenst te achterhalen of combinaties van slachtofferervaringen onder slachtoffers van fraude vaak voorkomen.

- > Kortom, wanneer burgers zich melden als slachtoffer van fraude bij de politie of andere (hulpverlenings-) instanties, dan zou dit aanleiding kunnen zijn om alert te zijn op andere slachtofferervaringen, in het bijzonder wanneer het betrokken slachtoffer stelt dat de fraude heeft plaatsgevonden in de relationele sfeer.

4) *Maatregelen ter verbetering van de hulpverlening en preventie*

In de vierde plaats is vermeldenswaard dat in een aantal focusgroepen voorstellen tot verbetering werden gedaan die beleidsmakers handvatten kunnen bieden. Bij aanvang van de eerste focusgroep over relatiefraude stelden de deelnemers zich dit zelfs expliciet ten doel. Aan het einde van het gesprek deden zij de volgende suggesties: 1) verandering van wetgeving om vervolging en berechting van daders van financieel-economische criminaliteit beter te kunnen aanpakken, 2) kennisvergroting aan de zijde van de politie op het gebied van psychopathologie, 3) betere bejegening door de politie in de zin van “serieus nemen”, informatieverstopping en het omgaan met privacygevoelige gegevens, 4) verbetering en vergemakkelijking van rechtshulpverlening en 5) instelling van een fonds voor gedupeerden. In de focusgroep over beleggingsfraude werd voorgesteld daders strenger te straffen en een keurmerk voor financiële adviesbureaus in te stellen. Van beide maatregelen zou volgens de deelnemers een preventieve werking kunnen uitgaan. Tijdens de focusgroep over identiteitsfraude werd geadviseerd de aanpak van identiteitsfraude door politie en justitie, evenals de informatieverstopping aan slachtoffers, centraal te regelen. Punten die tijdens de focusgroep over identiteitsfraude werden genoemd waren: 1) tijdige waarschuwing voor acquisitiefraude door de Kamer

van Koophandel, 2) het opstellen van een lijst van bonafide bedrijven, 3) betere en intensievere samenwerking door ondersteunende bureaus/diensten, 4) meer publiciteit over het fenomeen acquisitiefraude, 5) duidelijkere informatieverschaffing over bijkomende kosten door hulpverleners, en 6) het bij elkaar brengen van slachtoffers/gedupeerden. De behoefte aan gecentraliseerde informatieverschaffing en contact met lotgenoten werd ook genoemd in de focusgroep over Nigeriaanse/artikel 419-fraude.

- > Kortom, slachtoffers van financieel-economische criminaliteit lijken behoefte te hebben aan een actievere rol van de overheid en andere actoren in het publieke domein op het gebied van preventie en hulpverlening en lijken, evenals andere typen slachtoffers (Van Dijk, 2008; Van Dijk & Van Mierlo, in druk), althans in sommige gevallen, in een georganiseerd verband met andere slachtoffers over hun ervaringen te willen praten.

Met enige voorzichtigheid kan bij het laatste punt worden opgemerkt dat veel van de door de deelnemers geopperde opties als startpunt voor een nadere inventarisatie zouden kunnen fungeren. Voorstelbaar is bijvoorbeeld dat wordt bekeken of SHN, een organisatie die uitgebreide ervaring heeft met het benaderen en bijstaan van slachtoffers van uiteenlopende typen misdrijven en bovendien over een landelijk netwerk van vrijwilligers beschikt, in de toekomst (regionale) bijeenkomsten voor slachtoffers van fraude zou kunnen organiseren. Fraudespecialisten en wellicht ook juristen zouden tijdens zulke bijeenkomsten slachtoffers praktische tips kunnen geven. Het behoeft geen nadere uitleg dat bij de organisatie rekening zou moeten worden gehouden met de diversiteit in fraudetypen en dat bij voorkeur vertegenwoordigers van alle relevante partijen in het fraudeveld bij een dergelijk initiatief betrokken worden. Dit laatste betekent dat niet alleen de politie, maar ook het Openbaar Ministerie, de rechterlijke macht, de advocatuur, partijen uit de financiële sector en zakelijke dienstverlening, meldpunten voor fraude, (private) belangenorganisaties en andere belangrijke spelers een rol zouden kunnen hebben tijdens de bijeenkomsten. Met behulp van mediacampagnes zouden slachtoffers op de bijeenkomsten kunnen worden gewezen. Hiernaast zou kunnen overwogen het hulpaanbod van SHN uit te breiden naar slachtoffers van fraude. Zeker in het geval van massavictimisatie, waarbij veel mensen binnen een korte tijd slachtoffer worden van dezelfde dader(s), zou dit nuttig kunnen zijn; onder meer de ervaring bij rampen leert dat SHN via de eigen infrastructuur en in samenwerking met andere partijen snel en op efficiënte wijze slachtoffers kan voorlichten.

4.2.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

De agendering van de genoemde beleidsthema's zou verder gerechtvaardigd kunnen worden door vervolgonderzoek dat in staat is de gedane bevindingen te repliceren of verder te valideren met behulp van andere onderzoeksmethoden. In het bijzonder zou hierbij gedacht kunnen worden aan de volgende mogelijkheden:

- een nieuw focusgroeponderzoek onder dezelfde (en/of andere) groepen slachtoffers als waaruit de deelnemers aan het onderhavige onderzoek zijn

geworven en waarbij rekening wordt gehouden met de beperkingen van het huidige onderzoek (i.e. segmentatie in plaats van *convenience sampling*);

- een cross-sectioneel surveyonderzoek, al dan niet in combinatie met diepte-interviews, onder dezelfde (en/of andere) groepen slachtoffers als waaruit de deelnemers aan het onderhavige onderzoek zijn geworven en waarbij de geïdentificeerde thema's nader en zoveel mogelijk op een meer betrouwbare en gevalideerde manier worden bevraagd;
- een cross-sectioneel of prospectief panelonderzoek onder leden van de algemene bevolking waarbij de deelnemers worden bevraagd op diverse typen van slachtofferschap van fraude en de gevolgen daarvan;
- een experimenteel onderzoek waarbij wordt bekeken of door middel van het gericht verschaffen van informatie, bijvoorbeeld via de Kamer van Koophandel of dating sites, slachtofferschap kan worden voorkomen.

Dankbetuiging

Wij danken mevrouw M. Zwaneveld van de stichting STOP, mevrouw mr. F. van Eck van SafeCin, de heer W. Wensink van het meldpunt identiteitsfraude, de heer N. Paape, mevrouw A. de Haan van de redactie van het televisieprogramma TROS Opgelicht en in het bijzonder de slachtoffers die hebben deelgenomen aan de focusgroepen hartelijk voor hun medewerking aan het onderzoek.

Literatuur

Agar, M. & MacDonald, J. (1995). Focus groups and ethnography. *Human Organization*, 54, 78-86.

Anderson, K. (2004). *Consumer fraud in the United States: An FTC survey*. Washington, DC: Bureau of Economics and Consumer Protection.

Baarda, D.B., De Goede, M.P.M. & Kalmijn, M. (2007). *Basisboek enquêteren: handleiding voor het maken van een vragenlijst en het voorbereiden en afnemen van enquêtes*. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.

Bequai, A. (1978). *White-collar crime: A 20th century crisis*. Lexington, MA: Lexington Books.

Blum, R.H. (1972). *Deceivers and Deceived*. Springfield, IL: Charles Thomas.

Calhoun, L.G., Can, A., Tedeschi, R.G. & McMillan, J. (2000). A Correlational Test of the Relationship Between Posttraumatic Growth, Religion, and Cognitive Processing. *Journal of Traumatic Stress*, 13, 521-527.

Carey, M.A. (1995). Comment: concerns in the analysis of focus group data. *Qualitative Health Research*, 4, 487-495.

Competition Bureau Canada (February 2008). *2007 Canadian Consumer Mass Marketing Fraud Survey*. Laatst gedownload op 7 juli 2009 van de website [http://www.ic.gc.ca/eic/site/ic1.nsf/vwapj/Environics-Competition%20Bureau-MMF-FinalRReport-Feb2008.pdf/\\$file/Environics-Competition%20Bureau-MMF-FinalRReport-Feb2008.pdf](http://www.ic.gc.ca/eic/site/ic1.nsf/vwapj/Environics-Competition%20Bureau-MMF-FinalRReport-Feb2008.pdf/$file/Environics-Competition%20Bureau-MMF-FinalRReport-Feb2008.pdf)

De Vries, U.R.M.Th., Tigchelaar, H., Van der Linden, M. & Hol, A.M. (2007). *Identiteitsfraude: Een afbakening. Een internationale begripsvergelijking en analyse van nationale strafbepalingen*. Utrecht, Nederland: Universiteit Utrecht, Departement Rechtsgeleerdheid, Disciplinegroep Rechtstheorie/Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Ganzini, L., McFarland, B. & Bloom, J. (1990). Victims of fraud: comparing victims of white collar and violent crime. *Bulletin of the American Academy of Psychiatric Law*, 18, 55-63.

Gibbs, A. (1997). Focus groups. Social Research Update 19, Winter 1997. Laatst gedownload op 7 juli 2009 van de website <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>

Groenhuijsen, M.S. (2008). Slachtoffers van misdrijven in het recht en in de victimologie. Verslag van een intellectuele zoektocht. *Delikt en delinkwent*, 38, 121-145.

Grover, R.L. & Nangle, D.W. (2003). Adolescent Perceptions of Problematic Heterosocial Situations: A Focus Group Study. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 129-139.

Hollander, J.A. (2004). The social contexts of focus groups. *Journal of Contemporary Ethnography*, 33, 602-637.

Homan, R. (1991). *Ethics in Social Research*. Londen: Harlow Longman.

Identity Theft Resource Center (2008). *Identity Theft: The Aftermath 2007*. Laatste gedownload op 7 juli 2009 van de website
http://www.idtheftcenter.org/artman2/uploads/1/Aftermath_2007_20080529v2_1.pdf

Intomart GfK (November 2008). *Ooneerlijke Handelspraktijken (OHP's) in Nederland. Geïntegreerde rapportage van kwalitatief en kwantitatief onderzoek onder consumenten naar oneerlijke handelspraktijken, ten behoeve van de Consumentenautoriteit*. Laatste gedownload op 7 juli 2009 van de website
<http://www.consumentenautoriteit.nl/dsresource?objectid=19071&type=pdf>

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. New York: The Free Press.

Johnson, K.D. (2004). *Financial crimes against the elderly*. Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice.

Kitzinger, J. (1994). The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants. *Sociology of Health*, 16, 103-121.

Kitzinger, J. (1995). Introducing focus groups. *British Medical Journal*, 311, 299-302.

Kitzinger, J. & Barbour, S. (1999). Introduction: the challenge and promise of focus groups. In R.S. Barbour & J. Kitzinger (Eds.), *Developing Focus Group Research: Politics, Theory and Practice* (pp. 1-20). London: Sage.

Klerks, P.P.H.M. (2007). Recherchewerk. Effectief handelen in een complexe omgeving. In D. Hilarides & P. Tops (Eds.), *Passie voor politie. In het hart van het vak* (pp. 111-127). Apeldoorn, Nederland: Politieacademie.

Knodel, J. (1993). The Design and Analysis of Focus Group Studies: A Practical Approach. In D.L. Morgan (Eds.), *Successful Focus Groups: Advancing the State of the Art* (pp. 35-50). Newbury Park, CA: Sage.

Koops, B.J. & Leense, R. (2006). Identity Theft, Identity Fraud and/or Identity-related Crime. *Datenschutz und Datensicherheit*, 30, 553-556.

Krueger, R.A. (1988). *Focus groups: a practical guide for applied research*. London: Sage.

Krueger, R.A. (1994). *Focus groups: a practical guide for applied research* (2e editie). London: Sage.

Kunst, M.J.J., Van Dijk, J.J.M. van, Pemberton, A. & Bruinsma, M.Y. (2008). *Preventie van herhaald slachtofferschap: Een research synthese van maatregelen ter voorkoming van herhaling*. Rapport 1552b. Onderzoeksrapport in opdracht van het Ministerie van Justitie. Tilburg, Nederland: Universiteit van Tilburg, INTERVICT/ Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Kunst, M.J.J., Winkel, F.W. & Bogaerts, S. (in druk). Prevalence and Predictors of Posttraumatic Stress Disorder among Victims of Violence applying for State Compensation. *Journal of Interpersonal Violence*.

Lamet, W. & Wittebrood, K. (2009). *Nooit meer dezelfde: gevolgen van slachtoffers van geweldsmisdrijven*. Laatst gedownload op 7 juli 2009 van de website <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/gevolgen-van-ernstige-geweldsmisdrijven-voor-slachtoffers-en-nabestaanden.aspx?cp=44&cs=6796>

Levi, M., Burrows, J., Fleming, M.H. & Hopkins, M. (February 2007). *The Nature, Extent and Economic Impact of Fraud in the UK*. Laatst gedownload op 7 juli 2009 van de website <http://www.acpo.police.uk/asp/policies/Data/Fraud%20in%20the%20U.K.pdf>

Luijff, H.A.M. (2004). De kwetsbaarheid van de ICT-samenleving. *Justitiële Verkenningen*, 30(8), 22-33.

Magnussen, L., Shoultz, J., Hansen, K., Sapolu, M. & Samifua, M. (2008). Intimate Partner Violence: Perceptions of Samoan Women. *Journal of Community Health*, 33, 389-394.

Manson, D.A. (1986). *Tracking Offenders: white collar crime*. Washington, DC: Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice.

Morgan, D.L. (1996). Focus groups. *Annual Review of Sociology*, 22, 129-152.

Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research (2e editie)*. London: Sage.

Montada, L. (1994). Injustice in harm and loss. *Social Justice Research*, 7, 5-28.

Office of Fair Trading (December 2006). *Impact of Mass Marketed Scams*. Laatst gedownload op 7 juli 2009 van de website http://www.oft.gov.uk/shared_oftr/reports/consumer_protection/oft883.pdf

Office of Fair Trading (mei 2009). *The psychology of scams: Provoking and committing errors of judgement*. Laatst gedownload op 7 juli 2009 van de website http://www.oft.gov.uk/shared_oftr/reports/consumer_protection/oft1070.pdf

Orth, U. (2002). Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. *Social Justice Research*, 15, 313-325.

Orth, U., Cahill, S.P., Foa, E.B. & Maercker, A. (2008). Anger and posttraumatic stress disorder symptoms in crime victims: A longitudinal analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76, 208-218.

- Orth, U., Montada, L. & Maercker, A. (2006). Feelings of Revenge, Retaliation Motive, and Posttraumatic Stress Reactions in Crime Victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 229-243.
- O'Sullivan, L.F., Meyer-Bahlburg, H.F.L. & Watkins, B.X. (2000). Social cognitions associated with pubertal development in a sample of urban, low-income, African-American and Latina girls and mothers. *Journal of Adolescence and Health*, 27, 227-235.
- Oudejans, M. & Vis, C. (2008). *Slachtoffers van (poging tot) oplichting: onderzoek onder burgers in Nederland*. Tilburg, Nederland: CentERdata.
- Pak, K.B.S. & Shadel, D.P. (2007). *The Psychology of Consumer Fraud*. Ongepubliceerde dissertatie, Universiteit van Tilburg, Tilburg, Noord-Brabant, Nederland.
- Powell, R.A. & Single, H.M. (1996). Focus groups. *International Journal of Quality in Health Care*, 8, 499-504.
- Raad van Hoofdcommissarissen (2009, maart). *Nieuwsbrief Operatie Opsporing*. Ongepubliceerd intranet document.
- Reed, J. & Payton, V.R. (1997). Focus groups: issues of analysis and interpretation. *Journal of Advanced Nursing*, 26, 765-771.
- Richards, T. & Richards, L. (1991). The NUD-IST qualitative data analysis system. *Qualitative Sociology*, 14, 289-306.
- Schoenmakers, Y., De Vries Robbé, E. & Van Wijk. *Gouden bergen. Een verkennend onderzoek naar Nigeriaanse 419-fraude: achtergronden, daderkenmerken en aanpak* (Politiewetenschap 48). Apeldoorn/Den Haag, Nederland: P & W Apeldoorn/Reed Business Den Haag.
- Schoepfer, A. & Piquero, N.L. (2009). Studying the correlates of fraud victimization and reporting. *Journal of Criminal Justice*, 37, 209-215.
- Shapland, J. (1984). Victims, the criminal justice system and compensation. *The British Journal of Criminology*, 24, 131-149.
- Sharp, T., Shreve-Neiger, A., Fremouw, W., Kane, J. & Hutton, S. (2004). Exploring the Psychological and Somatic Impact of Identity Theft. *Journal of forensic sciences*, 49, 131-136.
- Shichor, D. (2002). Victimology and the victims of white-collar crime. In D. Shichor & S. Tibbetts (Eds.), *Victims and victimization* (pp. 191-209). Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- Sim, J. (1998). Collecting and analysing qualitative: issues raised by the focus group. *Journal of Advanced Nursing*, 28, 345-352.

- Smith, M.W. (1995). Ethics in focus groups: a few concerns. *Qualitative Health Research*, 5, 478-486.
- Spalek, B. (1999). Exploring the impact of Financial crime: a study looking into the effects of the Maxwell scandal upon the Maxwell pensioners. *International Review of Victimology*, 6, 213-230.
- Tedeschi, R.G., Park, C.L. & Calhoun, L.G. (1998). *Posttraumatic growth, positive changes in the aftermath of crisis*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Ten Boom, A. & Kuijpers, K.F. (2007). Wat wil het slachtoffer. *Justitiële Verkenningen*, 33(3), 39 -50.
- Titus, R. (2001). Personal fraud and its victims. In N. Shover & J. Wright (Eds.), *Crimes of Privilege* (pp. 57-67). Oxford, Groot-Brittannië: Oxford University Press.
- Titus, R.M., Heinzelman, F. & Boyle, J.M. (1995). Victimization of persons by fraud. *Crime and Delinquency*, 41, 54-72.
- Van der Meulen, N.S. (2006). Achter de schermen: De ervaringen van slachtoffers van identiteitsroof. *Justitiële Verkenningen*, 32 (7), 23-36.
- Van der Meulen, N.S. & Koops, B.J. (2008). *The Challenge of Identity Theft in Multi-level Governance. Towards a co-ordinated action plan for protecting and empowering victims*. Manuscript aangeboden voor publicatie.
- Van Dijk, J.J.M. (2008). *Slachtoffers als zondebokken*. Apeldoorn, Nederland: Maklu.
- Van Dijk, J.J.M., Groenhuijsen, M.S. & Winkel, F.W. (2007). Victimologie: Voorgeschiedenis en stand van zaken. *Justitiële verkenningen*, 33(3), 9-29.
- Van Dijk, J.J.M., Van Kesteren, J. & Smit, P. (2007). *Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. Onderzoek en Beleid nr. 257. Den Haag, Nederland: Boom/WODC.
- Van Dijk, J.J.M. & Van Mierlo, F. (in druk). *Leemten in de slachtofferhulp: resultaten van een kwalitatief onderzoek onder verschillende categorieën gedupeerden*. Tilburg, Nederland: Universiteit van Tilburg/INTERVICT.
- Van Eeren, H. (2008). *"HELP! Ze hebben mij gestolen!!" Slachtoffers van identiteitsfraude in Nederland aan het woord*. Apeldoorn, Nederland: Stichting Aanpak Financieel-Economische Criminaliteit in Nederland/Fellowes Benelux B.V.
- Van Mierlo, F. & Pemberton, A. (in druk). *Vervolg slachtofferbehoeften*. Tilburg, Nederland: Universiteit van Tilburg/INTERVICT.
- Van Wyk, J. & Benson, M. (1997). Fraud victimization: risky business or just bad luck? *American Journal of Criminal Justice*, 21, 163-179.

Van Wyk, J. & Mason, K. (2001). Investigating vulnerability and reporting behavior for consumer fraud victimization. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 17, 328-345.

Webb, C. & Kevern, J. (2001). Focus groups as a research method: a critique of some aspects of their use in nursing research. *Journal of Advanced Nursing*, 33, 798-805.

Winkel, F.W. (2007). *Post Traumatic Anger. Missing Link in the Wheel of Misfortune*. Nijmegen, Nederland: Wolf.

Wolf, M.E., Ly, U., Hobart, M.A. & Kernic, M.A. (2003). Barriers to Seeking Police Help for Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence*, 18, 121-129.

Zoellner, T. & Maercker, A. (2006). Posttraumatic growth in clinical psychology - A critical review and introduction of a two component model. *Clinical Psychology Review*, 26, 626-653.